

**MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
BAUDŽIAMOSIOS TEISĖS IR KRIMINOLOGIJOS KATEDRA**

**JULIJA RAKOVSKA
TEISĖS IR VALDYMO IŠTĚSTINĖS STUDIJOS**

NUSIKALTĖLIŲ SOCIALINĖ DEZADAPTACIJA IR RESOCIALIZACIJA

Magistro baigiamasis darbas

**Darbo vadovas –
Dr. Arūnas Paukštė**

Vilnius, 2010

TURINYS

ĮVADAS	3
1. NUSIKALTĒLIŲ SOCIALINĖS DEZADAPTACIJOS TEORINIAI ASPEKTAI	6
1.1. Nusikaltėlių socialinės dezadaptacijos samprata	6
1.2. Nusikaltėlių socialinės dezadaptacijos rūšys	8
1.3. Nusikaltėlių socialinę dezadaptaciją lemiantys veiksniai	10
2. NUSIKALTĒLIŲ SOCIALINĖS RESOCIALIZACIJOS TEORINIAI ASPEKTAI	14
2.1. Nusikaltėlių resocializacijos samprata	14
2.2. Nusikaltėlių resocializacijos rūšys	16
2.3. Nusikaltėlių resocializacijos efektyvumą lemiantys veiksniai	19
3. NUSIKALTĒLIŲ RESOCIALIZACIJOS PROGRAMOS	24
4. RESOCIALIZACIJOS PRIEMONIŲ TAIKYMAS VILNIAUS 2-UOSIUOSE PATAISOS NAMUOSE	30
4.1. Tyrimo metodika ir organizavimas	30
4.2. Tyrimo rezultatai ir jų analizė	31
IŠVADOS	50
REKOMENDACIJOS	52
LITERATŪROS SĄRAŠAS	53
ANOTACIJA	58
ANNOTATION	59
SANTRAUKA	60
SUMMARY	61
PRIEDAS	62

IVADAS

Temos aktualumas. Nusikaltėlių socialinė dezadaptacija ir resocializacija – viena iš aktualių Lietuvos socialinių problemų. Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos duomenimis, 2010 metais mūsų šalyje buvo kalinami 8 655 asmenys, 100 000 gyventojų vidutiniškai tenka 260 kalinių¹. 20 proc. asmenų, grįžusių iš įkalinimo įstaigos, jaučia riziką pakartotinai nusikalsti², todėl yra labai svarbu sukurti tokią nuteistųjų resocializacijos sistemą, kuri padėtų bausmę atlikusiam žmogui sėkmingai resocializuotis visuomenėje. Taigi vienas iš būdų išvengti nusikaltimų – padėti nuteistiesiems adaptuotis visuomenėje ir kartu sumažinti pakartotinio nusikalstamumo riziką, nes priešingu atveju tikėtina, kad atstumtas ir laiku nesulaukęs reikalingos pagalbos buvęs kalinys vykdys naują nusikaltimą.

Temos ištyrimo lygis ir mokslinis darbo naujumas. Asmenybės dezadaptacijos problemas plačiai nagrinėja įvairūs mokslai: psichologija, medicina, edukologija, teisė, sociologija.

Dezadaptaciją nagrinėjo J. Pečkaitis, V. Justickis, A. Pocius moksliniame darbe „Žudiko socialinės dezadaptacijos raida pagrindiniais jo gyvenimo tarpsniais“, kuriame atskleidžiami giluminiai dezadaptacijos veiksniai, darantys poveikį visą nusikaltėlio gyvenimo laikotarpį³. Baudžiamosios atsakomybės aspektu dezadaptacijos teoriją nagrinėja L. Pakštaitis⁴.

Užsienio mokslininkų darbuose dezadaptacija yra plačiau išnagrinėta. Psichologiniu, susijusiu su asmens elgsena įkalinimo įstaigose, ir sisteminiu aspektu dezadaptaciją nagrinėja I.

¹ Kalėjimų departamento prie Teisingumo ministerijos 2009 metų veiklos ataskaita. http://www.kalejimudepartamentas.lt/?item=vkl_at_mt&lang=1; prisijungimo laikas: 2010-10-01.

² Asmenų, grįžusių iš laisvės atėmimo vietų, resocializacija. http://www.elektrenai.lt/go.php/lit/Asmenu_grizusiu_is_laisves_atemimo_vietu/3058; prisijungimo laikas 2008-10-28.

³ Pečkaitis J. S.; Justickis V.; Pocius A. Žudiko socialinės dezadaptacijos raida pagrindiniais jo gyvenimo tarpsniais, 2009. www.mruni.eu/lt/mokslo_darbai/sms/archyvas/dwn.php?id=227241; prisijungimo laikas: 2010-06-15.

⁴ Pakštaitis L. „Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumai Baudžiamajame kodekse, jų taikymo bei tobulinimo problemos“. <http://www.nplc.lt/sena/nj/projektas/metodika.htm>; prisijungimo laikas: 2010-05-05.

Berbajeva (Бербаева И.)⁵, S. Uromova (Уромова С. Е.), I. Kozlova (Козлова И. А.)⁶, A. Čiufirkinas (Чуфыркин А. Е.)⁷.

Resocializacijos problemas nagrinėja J. Piliponytė⁸, G. Liaudinskienė, I. Leliugienė⁹. J. Dermontas¹⁰ šį aspektą nagrinėja taikydamas socialinės reabilitacijos sampratą. Socialiniu aspektu, kaip resocializacijos procesą, kuriame nusikaltęs asmuo sąveikauja su socialine aplinka, resocializaciją nagrinėja V. Zritnev¹¹. Edukologinius resocializacijos aspektus sisteminiu požiūriu analizuoja M. Bucharova¹². Be išvardytų autorių, resocializacijos problemas nagrinėjo A. Petkus¹³, R. Prakapas¹⁴, R. Kalendra¹⁵.

Tačiau sisteminiu požiūriu nusikaltėlių socialinės dezadaptacijos ir resocializacijos problematika po penitencinės sistemos reformų Lietuvoje nebuvo nagrinėta, todėl šiame darbe bus tiriama, kokie veiksniai lemia nusikaltėlių socialinę dezadaptaciją, kokios resocializacijos priemonės daro didžiausią įtaką nusikaltėlių resocializacijai, o remiantis gautais rezultatais bus parengtos rekomendacijos, kaip sumažinti nusikaltėlių dezadaptaciją ir padidinti resocializacijos veiksmingumą.

Darbo reikšmė. Moksliniu atžvilgiu darbas reikšmingas tuo, kad jame pristatomos dezadaptacijos ir resocializacijos rūšių klasifikacijos, sugrupuojami nusikaltėlių dezadaptacijai ir resocializacijai įtaką darantys veiksniai. Analizuojant Lietuvoje taikomas resocializacijos programas, išskiriami nusikaltėlių dalyvavimo jose pokyčiai, atskleidžiamos jų vykdymo problemos.

⁵ Бербаева И. Психологические детерминанты дезадаптации личности в условиях изоляции. Хабаровск, 2007. С. 26.

⁶ Уромова С. Е., Козлова И. А. Анализ содержания комплексной психодиагностики социальной дезадаптации у умственно отсталых подростков. Современные тенденции в развитии комплексной помощи детям с отклонениями в развитии: сборник научных трудов. Нижний Новгород: Федеральное агентство по образованию, 2006. С. 60.

⁷ Чуфыркин А. Е. Механизмы развития социально-психологической дезадаптации в условиях подросткового кризиса. Современные тенденции в развитии комплексной помощи детям с отклонениями в развитии: сборник научных трудов. Нижний Новгород: Федеральное агентство по образованию, 2006. С. 70.

⁸ Piliponytė J. Resocializacijos galimybės Lietuvos įkalinimo įstaigose, 2000. http://www.ku.lt/sociologija/files/2000-1-2-8_-98-114.pdf; prisijungimo laikas: 2010-06-10.

⁹ Liaudinskienė G., Leliugienė I. Nepilnamečių resocializacija – anachronizmas, utopija ar iššūkis šiuolaikiniam socialiniam mokslams?, 2007. <http://www.Senoji.vpu.lt/pedagogika/PDF/2007/88/laulel106-115.pdf>; prisijungimo laikas: 2010-06-11.

¹⁰ Dermontas J. Nuteistųjų alternatyvia laisvės atėmimo bausme reabilitacija. Iš *Acta Paedagogica Vilnensia: Mokslo darbai*. Vilnius, 2005. 15 tomas, p. 222–229, p. 224. http://www.leidykla.eu/fileadmin/Acta_Paedagogica_Vilnensia/15/222-229.pdf; prisijungimo laikas: 2010-06-11.

¹¹ Зритнев В. В. Основные этапы и принципы ресоциализации несовершеннолетних правонарушителей. 2007. <http://science.ncstu.ru/conf/past/2007/1region/theses/03/31.pdf/view>

¹² Бухарова М. В. Критерии анализа процесса ресоциализации подростков в условиях воспитательного учреждения, 2010. <http://science.ncstu.ru/search>; prisijungimo laikas: 2010-06-10.

¹³ Petkus A. Kriminalinė subkultūra Lietuvos penitencinėse įstaigose. Daktaro disertacija. Vilnius, 2006. P. 137

¹⁴ Prakapas R., Katinaitė R. Nuteistų asmenų resocializacijos lūkesčiai. Socialinis ugdymas. Vilnius, 2006, Nr. 2 (13). P. 80.

¹⁵ Kalendra R. Asmenų, nuteistų laisvės atėmimu, nuolatinio ugdymo ir mokymosi prielaidos: Lietuvos aspektas. Iš: Socialiniai mokslai, Nr. 2 (52), 2006 (žiūrėta 2008-11-13). [http://info.smf.ktu.lt/Edukin/zurnalas/lt/2006-2_\(52\)/](http://info.smf.ktu.lt/Edukin/zurnalas/lt/2006-2_(52)/)

Darbe tiriamos nusikaltėlių socialinės dezadaptacijos priežastys ir pateikiamos rekomendacijos taikant konkrečias resocializacijos priemones, kurios gali būti praktiškai reikšmingos pataisus įstaigų darbuotojams, siekiant nuteistuosius sėkmingai integruoti į visuomenę.

Mokslinė problema. Nėra žinoma efektyvių sprendimų, kaip plėtojant Lietuvos penitencinę sistemą sumažinti nuteistųjų dezadaptaciją ir veiksmingai užtikrinti resocializaciją, todėl būtinas naujas šios srities mokslinis tyrimas.

Tyrimo objektas – nuteistųjų socialinė dezadaptacija ir resocializacija.

Tyrimo dalykas – nusikaltėlių socialinę dezadaptaciją lemiantys, resocializacijai įtaką darantys veiksniai ir jų valdymo galimybės.

Tyrimo tikslas – ištirti nusikaltėlių socialinės dezadaptacijos ir resocializacijos problematiką ir pateikti teigiamo poveikio šių procesų plėtrai rekomendacijas.

Tyrimo uždaviniai:

1. Aptarti socialinės dezadaptacijos ir resocializacijos sampratą.
2. Išnagrinėti dezadaptaciją ir resocializaciją lemiančius veiksnius.
3. Išanalizuoti nusikaltėlių resocializacijos programas.
4. Atlikti empirinį tyrimą, kuris leistų atskleisti nuteistųjų socialinės dezadaptacijos ir resocializacijos problemas.

Tyrimo hipotezė. Nusikaltėlių socialinę dezadaptaciją lemia ir resocializacijos efektyvumą mažina kriminalinė subkultūra, socialinių ryšių ir profesinių įgūdžių praradimas, psichologiniai veiksniai.

Resocializacijos priemonių taikymo sėkmingumas laisvės atėmimo įstaigoje priklauso nuo mokymosi ir darbo galimybių sudarymo nuteistiesiems, socialinių ryšių išlaikymo ir nusikaltėlių dalyvavimo resocializacijos programose.

Tyrimo metodai

1. Mokslinės literatūros analizė.
2. Anketinė apklausa.

Plačiau tyrimo metodologija aprašoma darbo 4.1 dalyje.

1. NUSIKALTĒLIŲ SOCIALINĒS DEZADAPTACIJOS TEORINIAI ASPEKTAI

1.1. Nusikaltėlių socialinės dezadaptacijos samprata

Mokslinėje literatūroje dezadaptacija nagrinėjama įvairiais aspektais. Vadovaujantis dezadaptacijos paplitimo įvairiose gyvenimo srityse kriterijumi ji gali būti nagrinėjama siauruoju ir plačiuoju požiūriu.

Siauruoju požiūriu dezadaptacija apibrėžiama kaip asmens negebėjimas prisitaikyti prie pasikeitusios aplinkos sąlygų. Toks dezadaptacijos aiškinimas daugiau konstatuoja faktinę būseną, tačiau atsiribojama nuo priežastingumo, todėl tokį aiškinimą galima laikyti ribotu.

Plačiuoju požiūriu dezadaptacija suprantama kaip kokybinių požymių kompleksas, lemiantis dezadaptacijos būseną, kuriai daro poveikį daugelis veiksnių¹⁶. Siekiant atskleisti kriminologijos moksle nusikaltėlių resocializacijos teorijai ir praktikai aktualius klausimus: dėl kokių priežasčių atskiri individai ar jų grupės nusikalsta, kokios priežastys skatina dezadaptacijos atsiradimą ir gilėjimą, kokios baudžiamosios politikos ir kitos resocializacijos priemonės yra efektyviausios ir reikalingiausios žmonių dezadaptacijai mažinti ir sulaikyti nuo pirminių ir pakartotinių nusikaltimų – šiame darbe tikslinga vadovautis plačiuoju požiūriu į dezadaptaciją.

Mokslinėje literatūroje¹⁷ išskiriami du pagrindiniai kokybinių požymių, pagal kuriuos galima nustatyti asmens dezadaptacijos būklę, kompleksai:

- psichologinių požymių;
- socialinių požymių.

Psichologinių požymių turinti dezadaptacija atsiskleidžia per visapusiškai sutrikusią dezadapto asmens psichinę veiklą, susijusią su pagrindinių socialinių poreikių: bendravimo, pripažinimo, saviraiškos ir kūrybinių gebėjimų realizavimo sutrikimu bei savotišku (iškreiptu) realybės ir socialinio statuso suvokimu¹⁸. Tai yra būseną, kai nuo įvairių psichologinių veiksnių poveikio išsekę psichosocialiniai ir psichofiziologiniai mechanizmai negali užtikrinti žmogaus

¹⁶ Žr. Уромова С. Е., Козлова И. А. Анализ содержания комплексной психодиагностики социальной дезадаптации у умственно отсталых подростков. Современные тенденции в развитии комплексной помощи детям с отклонениями в развитии: сборник научных трудов. Нижний Новгород: Федеральное агентство по образованию, 2006. С. 60.

¹⁷ Red. Kiškis A., Babachinaitė G. Kriminologija. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto leidybos centras, 2010. P. 509.

¹⁸ Бербаева И. Психологические детерминанты дезадаптации личности в условиях изоляции. Хабаровск, 2007. С. 9.

adekvataus realybės suvokimo ir reguliacinės veiklos. Žmogus tuo metu nuolat patiria neigiamų emocijų, blogai orientuojasi laiko perspektyvoje ir yra dezorganizuotas¹⁹. Galima daryti prielaidą, kad esant tokios būklės sudėtinga valdyti emocijas tiek žmogui būnant vienam, tiek bendraujant su aplinkiniais, tinkamai reaguoti į įvairias situacijas, prisitaikyti prie pasikeitusių gyvenimo sąlygų ir gyventi visavertį gyvenimą, o tai gali nulemti socialines problemas ir dezadaptacijos gilėjimą keliančią patologinio pobūdžio grėsmę.

Medicininėje literatūroje apibendrinama, kad dezadaptuotam asmeniui būdingi asmenybės sutrikimai, kurie atsiranda paauglystėje ir išlieka visą gyvenimą²⁰. Tyrimai rodo, kad esant tokios būsenos pasireiškia tokie požymiai kaip: valios trūkumas, sumažėjęs dėmesingumas, psichikos infantilumas, disleksija, patologinio pobūdžio reakcijos²¹. Minėti požymiai ir patologijos sutrikdo žmogaus psichinę raidą ir pakreipia ją nepalankia jam linkme. Todėl psichologinė dezadaptacija yra ne tik su psichika susijusių požymių turintis reiškinys, bet ir tam tikrą laikotarpį trunkantis procesas, kurio pradžia, trukmę ir laipsnį lemia individo psichologinių gynybinių mechanizmų išsekimas. Dėl kokių priežasčių tai vyksta, bus aptariama dezadaptacijos veiksniams skirtoje darbo dalyje.

Socialinis žmogaus gyvenimas – tai jo socialiniai santykiai su kitais individais. Šioje santykių sąveikoje kylančios problemos sukelia nepageidaujamų reiškinių, pavyzdžiui, stigmatizaciją, socialinę atskirtį, socialinę dezadaptaciją. Socialinės dezadaptacijos požymius nagrinėjantys mokslininkai apibrėžia dezadaptaciją kaip sudėtingą socialinį psichologinį reiškinį, kurio esmę sudaro nusikaltusio asmens negebėjimas rasti „savo vietos“ visuomenėje, į kurią jis galėtų būti priimtas toks, koks yra, galėdamas save visiškai realizuoti ir atlikti visuomenėje priimtinius socialinius vaidmenis²².

Kriminologijos literatūroje pažymimos neigiamos vertybinės orientacijos, antvisuomeninio požiūrio pastovumas, recidyvinis nusikalstamumas²³, taip pat didelis kriminalinis aktyvumas²⁴. Kiti sutinkami socialiniai požymiai, atskleidžiantys svarbiausio ryšio su visuomene trūkumą, – tai

¹⁹ Прошутинский Юрий Станиславович. Психологическая модель адаптации и дезадаптации человека в экстремальных условиях существования: <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/123441.html>; prisijungimo laikas 2010-09-30.

²⁰ Asmenybės sutrikimai. <http://www.Sveikas.lt/katalogai/ligos/psichikos-ligos-27/asmenybes-sutrikimai-229/>; prisijungimo laikas: 2010-09-15.

²¹ Žr. Vasylyonok V. Medico-social aspects of school disadaptation. <http://www.Sciencedirect.com/science?>; prisijungimo laikas: 2010-10-03; Чуфыркин А. Е. Механизмы развития социально-психологической дезадаптации в условиях подросткового кризиса. Современные тенденции в развитии комплексной помощи детям с отклонениями в развитии: сборник научных трудов. Нижний Новгород: Федеральное агентство по образованию, 2006. С. 71.

²² Восторкнутов Н.В. Школьная дезадаптация: основные понятия, пути и средства комплексного сопровождения ребенка с проблемами развития и поведения. Москва. 1998, С. 27.

²³ Red. Kiškis A., Babachinaitė G. Kriminologija. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto leidybos centras, 2010. P. 509.

²⁴ Justickis V. Kriminologija, 1 dalis. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2001. P. 205.

ilgalaikis nedarbas, negebėjimas rasti ir išlaikyti legalų darbą ir uždarbį, konkrečios profesijos neturėjimas, neužimtumas jokia prosocialia nuolatine veikla²⁵. „Delinkventai nemato prasmės užsiimti normalia veikla, jei yra galimybė užsidirbti daugiau pinigų veikiant nelegaliai²⁶.“

Išvardyti socialinės dezadaptacijos požymiai parodo individo socializacijos ir socialinės sąveikos su kitais žmonėmis, profesines ir kitas problemas atspindinčius požymius, dėl kurių žmogus negali gyventi visaverčio prosocialaus ir visuomeninio gyvenimo.

Mokslinės literatūros analizė leidžia teigti, kad dezadaptacijos sampratos aiškinimai rečiau siejami vien tik su psichologiniais požymiais ir patologijomis ar tik su socialiniais požymiais, o dažniau su psicho-socialiniais asmens gebėjimais prisitaikyti prie pasikeitusios situacijos, todėl svarbiausiais nusikaltėlių dezadaptacijos požymiais tikslinga laikyti individo psichologinių ir socialinių sutrikimų kompleksą. Tai yra lyg sistema, kurioje nuolat ir įvairiai sąveikauja jos elementai, vieni kitus veikdami. Kiekvienas individas turi unikalų tokių elementų kompleksą jau vien dėl to, kad kiekvienas žmogus kaip asmenybė yra nepakartojamas ir skirtingas, todėl kiekvieno individo dezadaptacijos struktūra ir laipsnis taip pat yra skirtingas.

1.2. Nusikaltėlių socialinės dezadaptacijos rūšys

Dezadaptacija yra nevienareikšmiška ir sudėtinga dėl požymių įvairovės, todėl ji gali būti skirstoma į įvairias rūšis – tai priklauso nuo tyrėjų pasirinktų kriterijų.

Žmogaus socializacija vyksta per mikro, mezo ir makro aplinką. Dezadaptacija yra susijusi su individo (taip pat ir nusikaltėlio) negebėjimu adaptuotis susidariusioje aplinkos situacijoje, lemiančiu asmens užimtumo problemas, išstumiančiu jį iš darbo rinkos, nuskurdinančiu žmogų, mažinančiu asmeninės savirealizacijos ir prosocialaus gyvenimo galimybes. Dėl to individas jaučiasi nevisavertis visuomenės narys, pats save išstumia iš visuomenės ir patiria gilėjančios dezadaptacijos būseną.

I. Berbajeva²⁷ asmenybės dezadaptaciją nagrinėja remdamasi stabilumo kriterijumi ir skirsto į tris pagrindines rūšis:

a) stabili situacinė dezadaptacija, kuri atsiranda tada, kai žmogus neranda adaptacijos galimybių tam tikrose socialinėse situacijose, pavyzdžiui, mažose socialinėse grupėse, nors ir bando

²⁵ Justickis, V., Pocius, A. Žudiko socialinės dezadaptacijos raida pagrindiniais jo gyvenimo tarpsniais, 2009. www.mruni.eu/lt/mokslo_darbai/sms/archyvas/dwn.php?id=227241; prisijungimo laikas: 2010-06-15.

²⁶ Dobryninas A., Sakalauskas G., Žilinskienė L. Kriminologijos teorijos. Vilnius: Eugrimas, 2008. P. 103.

²⁷ Бербаева И. Психологические детерминанты дезадаптации личности в условиях изоляции. Хабаровск, 2007. С. 10.

tai padaryti, todėl šią dezadaptacijos rūšį galima prilyginti neefektyviai adaptacijai. Analizuojant šią dezadaptacijos rūšį nusikaltėlių kontekste stabili situacinė dezadaptacija susidaro tada, kai nusikaltėlis izoliacijoje ieško adaptacijos galimybių tarp nusikaltėlių grupuočių, bet grupuotės jo nepriima arba grupuotės „kultūra“ visiškai nepriimtina nusikaltėlio nuostatomis ir vertybėmis. Kitas variantas – kai nusikaltėlis, paleistas iš kalėjimo, bando adaptuotis visuomenėje, bet ši juo nepasitiki ir nepriima ar jo vengia, todėl tam tikroje terpėje nusikaltėlis negali pradėti prosocialaus gyvenimo ir grįžta prie asocialaus;

b) laikina dezadaptacija, susijusi su socialiniais ir psichiniais individo veiksmais, atitinkančiais nestabilios adaptacijos pobūdį. Tai rodo, kad tokia dezadaptacija nėra giliai pažeidusi individo, o tik paviršutiniška ir patiriama tik tam tikroje situacijoje, be to, yra pradinėje stadijoje. Pavyzdžiui, nusikaltę asmenys, išėję iš izoliacijos įstaigų į laisvę, patiria dezadaptaciją, kuri juos skatina elgtis asocialiai;

c) bendra stabili dezadaptacija, susijusi su frustracijos būseną, kuri suaktyvina patologinius savisaugos mechanizmus. Kadangi ši dezadaptacijos rūšis pasižymi pastovumu ir patologiniais požymiais, ji gali būti prilyginama klinikinei dezadaptacijai, turinčiai nukrypimų nuo normos ir asmenybės sutrikimų. Šios dezadaptacijos neįmanoma pašalinti resocializacijos priemonėmis, nes ji yra perėjusi į patologinius psichikos pažeidimus, yra įsišaknijusi, o individo (ar nusikaltėlio) nuomone gyvenimas dezadaptacijos būsenoje jau yra laikomas norma, todėl savisaugos mechanizmai skatina joje pasilikti.

Visgi nagrinėtos tiek aplinkos, tiek ir stabilumo kriterijais skirstomos dezadaptacijos rūšys turi panašumų ir sąsajų, nes pagal jų pobūdį yra siejamos su žmogaus vidine savijauta (pastovia ar situacine) ir jo santykiais (stabiliais ar laikiniais) su išorine aplinka. Tačiau literatūroje mažai dėmesio skiriama dezadaptacijos rūšims kalbant apie nusikaltėlius, esančius penitencinėse įstaigose.

Siekiant konkrečiau atskleisti dezadaptacijos problemas nusikaltėlių, esančių įkalinimo įstaigose, kontekste tikslinga apibūdinti dezadaptacijos rūšis, remiantis kriminalinės subkultūros izoliuotoje aplinkoje kriterijumi:

1. Užimtumo dezadaptacija. A. Dobryninas, G. Sakalauskas ir L. Žilinskienė atkreipia dėmesį, kad šiuolaikinėje visuomenėje vyrauja požiūris į darbą kaip į galimybę kuo greičiau ir lengviausiais būdais uždirbti pinigų²⁸. Šioje aplinkoje vadovaujamosi nuostata – gerinti gyvenimo kokybę kitų asmenų, o ne savo pastangų sąskaita²⁹. Todėl užimtumo dezadaptaciją lemia

²⁸ Dobryninas A., Sakalauskas G., Žilinskienė L. Kriminologijos teorijos. Vilnius: Eugrimas, 2008. P. 103.

²⁹ Petkus A. Kriminalinė subkultūra Lietuvos penitencinėse įstaigose: kriminologinė analizė. Daktaro disertacijos reziumė. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006. P. 32.

nusikaltėlio vengimas dirbti penitencinėse įstaigose, nes esant pasirinkimo galimybei – dirbti ar ne – vengiama susidurti su kitų kalinių psichologiniu spaudimu ir patyčiomis.

2. Edukacinė dezadaptacija. Nusikaltėlių, ypač jaunų, požiūris į vertybes yra atvirksčias visuomenės vertybėms, nes jos grindžiamos primityvia, neracionalia veikla, nesant konkretaus gyvenimo tikslo³⁰. Todėl, jei normalioje visuomenėje siekis gauti išsilavinimą ir įgyti profesinių įgūdžių yra normali siekiamybė, izoliuotoje aplinkoje to siekiama mažai. Be to, anot A. Petkaus, „kriminalinė subkultūra destruktiviai veikia penitencinių įstaigų resocializacinį darbą su nuteistaisiais³¹“. Todėl nusikaltėliai vengia dalyvauti ugdymo ir resocializacijos programose įkalinimo įstaigose, nes kiti kaliniai neigiamai vertina besimokančiuosius.

Taigi galima teigti, kad dezadaptacija gali būti skirstoma į stabilią ir laikiną, užimtumo ir edukacinę. Šiame darbe daugiausia dėmesio bus skiriama užimtumo ir edukacinei dezadaptacijai, nes jos iš visų nagrinėtų geriausiai atitinka tiriamąją nusikaltėlių dezadaptacijos ir resocializacijos įkalinimo įstaigose problemą, kurios tyrimas padės atskleisti, kaip izoliuota aplinka ir joje esanti subkultūra lemia nusikaltėlių dezadaptaciją ir resocializaciją.

1.3. Nusikaltėlių socialinę dezadaptaciją lemiantys veiksniai

Nusikaltėlio psicho-socialinė dezadaptacija – tai ilgalaikis procesas, todėl jo metu patiriamas įvairių išorinių ir vidinių veiksnių poveikis. Mokslinėje literatūroje nagrinėjama nuo 20 iki 200 veiksnių, darančių poveikį nusikaltėlio dezadaptacijai³². Išorinius ir vidinius veiksnius būtų galima suskirstyti į tris stambesnes grupes: makro, mezo ir mikro aplinkos veiksniai. Dėl ribotos šio darbo apimties bus nagrinėjami tik mezo ir mikro aplinkos veiksniai.

Mezo aplinkos veiksniai – tai artimoji žmonių ar nusikaltėlių socialinė aplinka, kurioje vyksta jų socializacija (dezadaptacija) per visą jų gyvenimą. Kai kurie autoriai šiuos veiksniai įvardija mikrosociumu³³, tačiau tai netinkama sąvoka ta prasme, kad tokiu atveju iškyla klausimas – kokiai grupei tada priskirti vidinius veiksniai? Siekiant išvengti painiavos *mezo aplinkos veiksniams priskiriama: šeima, mokykla, bendruomenė (bendraamžiai, kitos socialinės grupės), penitencinės įstaigos, kriminalinė subkultūra, izoliacija*. Toliau šie veiksniai bus detalizuojami.

³⁰ Gečienienė S. Baudžiamosios justicijos poveikis nepilnamečio asmenybei. Daktaro disertacija. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2002. P. 92.

³¹ Petkus A. Kriminalinė subkultūra Lietuvos penitencinėse įstaigose: kriminologinė analizė. Daktaro disertacijos reziumė. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006. P. 28.

³² Пирожков В. Криминальная психология. М. «Ось-89», 2001. С. 19–21.

³³ Leliūgienė I. Žmogus ir socialinė aplinka. Kaunas: Technologija, 1997. P. 23.

M. Wolfgangas (*M. Wolfgang*), R. Figlis (*R. Figlio*) ir T. Selinas (*T. Sellin*) išskiria dezadaptaciją lemiančius mezo aplinkos veiksnius: daugiavaikė šeima, vargani namai, prasta mokykla, žemi pasiekimai mokykloje³⁴. Šių ir anksčiau išvardytų veiksnių poveikis gali būti tiek tiesioginis, tiek ir netiesioginis, tai priklauso nuo to, kiek artimai individas patiria asocialią aplinkinių elgseną, pavyzdžiui, ar jis auga asocialioje ar normalioje šeimoje, ir kaip į ją reaguoja.

Kiti autoriai išskiria tokius mezo aplinkos veiksnius, kaip: izoliacijoje įgyta patirtis nepriimtina visuomenėje, pakartotinas nusikaltimas, kriminalinės karjeros tęstinumas³⁵. Priverstinės izoliacijos aplinka priskiriama prie frustracinių veiksnių, kurie daro tiesioginį poveikį nusikaltėlio dezadaptacijos gilėjimui, nes deformuoja asmenybės psichologines savybes. Pavyzdžiui, išryškina kai kurias charakterio savybes, lemia psichikos disharmoniją ir ligas, emocinius-valingumo pokyčius ir kitus asmenybės charakterio pokyčius³⁶. Penitencinių įstaigų stiprų poveikį asmenybei pažymi ir M. Fuko (*M. Foucault*), nes kartą kalėjime pabuvojęs nusikaltėlis neišvengiamai vėl į jį patenka³⁷. Tai rodo, kad priverstinė izoliacija penitencinėse įstaigose yra didelis žmogaus psichologinių jėgų išbandymas, nes šios įstaigos pasižymi tam tikra aplinka ir subkultūra, kaip antai: specifinėmis elgsenos normomis, neformaliomis grupuotėmis, konfliktų gausa ir jų sprendimų ypatumais, hierarchija, žiaurumu³⁸.

Taip pat pažymima, kad kriminalinės subkultūros ryšiai tarp nuteistųjų laisvės atėmimu yra žymiai stabilesni ir pasižymi tam tikra specifika³⁹. Taigi izoliacinė penitencinių įstaigų aplinka labiau skatina nei mažina dezadaptaciją, nes išėjus į laisvę įgyti įgūdžiai ir įsisavinta subkultūra lemia nusikaltėlio stigmatizaciją visuomenėje, kurios vertybinės nuostatos yra priešingos minėtai subkultūrai.

Kai kurie autoriai atkreipia dėmesį į laiko, praleisto izoliacijoje, veiksnį, pažymėdami, kad nusikaltusiam asmeniui pakanka ikiteisminio tyrimo metu nedaug laiko praleisti penitencinėje įstaigoje ir pabendrauti su ten esančiais nusikaltėliais, kad jam būtų padarytas neigiamas poveikis,

³⁴ Wolfgang M., Figlio R., Sellin T. *Delinquency in Birth Cohorts*. Chicago: University of Chicago Press, 1972. P. 9.

³⁵ Švedas G. *Laisvės atėmimo bausmė: baudžiamosios politikos, baudžiamieji teisiniai ir vykdymo aspektai*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003. P. 134.; Justickis V. *Kriminologija*, 1 dalis. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2001. P. 215.

³⁶ Бербаева И. *Психологические детерминанты дезадаптации личности в условиях изоляции*. Хабаровск, 2007. С. 25.

³⁷ Foucault M. *Disciplinuoti ar bausti. Kalėjimo gimimas*. Vilnius: Baltos lankos, 1998. P. 300.

³⁸ Бербаева И. *Психологические детерминанты дезадаптации личности в условиях изоляции*. Хабаровск, 2007. С. 13.

³⁹ Dėl kriminalinės subkultūros apraiškų laisvės atėmimo vietose prevencijos programos patvirtinimo, Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos direktoriaus 2009 m. sausio 20 d. įsakymas Nr. V-13. http://sena.kdmc.lt/teises_aktai_DOC/galiojantys_teises_aktai/tm_ir_kitu_ministeriju/kriminaline_subkultura.doc; prisijungimo laikas: 2010-09-11.

kuris sudaro palankias sąlygas nusikalstamos orientacijos įtvirtinimui⁴⁰. A. Dobryninas pažymi 5 metų ribą, iki kurios nusikaltėlis dar turi galimybę grįžti į visuomenę⁴¹. Kriminologijos literatūroje aiškinama, kad vieneri metai turi didelę reikšmę recidyvo požiūriu⁴². Tai rodo, kad dėl laiko, praleisto izoliacinėje aplinkoje, poveikio, nėra aiškios nuomonės, todėl tai bus nustatoma atliekant empirinį tyrimą.

Mezo aplinkos veiksniai yra susiję su artimąja žmogaus aplinka (šeima, draugai, mokykla, penitencinė įstaiga ir pan.), todėl jie turi didesnės ir labiau tiesioginės įtakos individo socializacijai ir dezadaptacijos būsenos susidarymui, laipsniui ir tendencijai.

Paskutinė veiksnių grupė, kuriai būtina skirti reikiamą dėmesį, yra *mikro aplinkos veiksniai*. Prie jų priskiriami: individo asmenybės bruožai, psichologinė būsena, ligos, reakcijos į kitus veiksnius, polinkiai, nuostatos, motyvacija.

Kriminologiniai tyrimai atskleidžia, kad nusikaltėlio dezadaptaciją formuoja psichinio vystymosi defektai, kurie pastebimi 50 proc. nusikaltėlių. Pirmiausia tai: neuro-psichiniai susirgimai ir padidėjęs dirglumas; paveldimos ligos – alkoholizmas ir narkomanija; psichofizinės apkrovos, konfliktinės situacijos⁴³.

I. Berbajeva (*И. Бербаева*) išskiria tokius mikro veiksnius, kaip: asmeninių savybių balansas, koncentracija, darbingumas, atsparumas stresams⁴⁴. Kadangi nusikaltėlio asmenybė yra sudėtingas jo kriminogeninių savybių, santykių su aplinka, intelekto ir motyvų kompleksas, nusikaltėlio dvasinis ir dorovinis pasaulis atspindi jo desocializacijos esmę, dėl kurios ypatumų asmenybė dažniausiai yra suvokiama kaip pavojinga visuomenei, nes nusikaltėlio vidiniai veiksniai, skatinantys dezadaptaciją, sąlygojami polinkiu į delinkventinę ir kriminogeninę elgseną, kuri pasireiškia agresija ir kita asocialia elgsena.

S. Burvytės teigimu, dezadaptacijai didžiausią poveikį daro nusikaltėlio motyvacijos nuostatos, intelektas ir emocijos⁴⁵. Iš dalies tai patvirtina ir V. Justickis, apibendrinamas, kad dažniausiai nusikaltėliai pasižymi išsilavinimo stoka⁴⁶, nors atkreiptinas dėmesys, kad kituose

⁴⁰ Pakštaitis L. Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumai Baudžiamajame kodekse, jų taikymo bei tobulinimo problemos. <http://www.nplc.lt/sena/nj/projektas/metodika.htm>; prisijungimo laikas: 2010-05-05.

⁴¹ Dobryninas A. Be kriminologinių žinių pinigų dažnai paleidžiam vėjais. <http://www.krimstud.vu.lt/UserFiles/File/Be%20kriminologiniu%20ziniu%20pinigus%20daznai%20paleidziam%20veja%20is.doc>; prisijungimo laikas: 2010-10-04.

⁴² Red. Kiškis A., Babachinaitė G. Kriminologija. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto leidybos centras, 2010. P. 511.

⁴³ Пирожков В. Криминальная психология. М. «Ось-89», 2001. С. 18.

⁴⁴ Бербаева И. Психологические детерминанты дезадаптации личности в условиях изоляции. Хабаровск, 2007. P. 9.

⁴⁵ Burvytė S. Adaptacija ir jos raiška pradinėje mokykloje.

<http://www.Senoji.vpu.lt/pedagogika/PDF/2004/73/Burvyte.pdf>; prisijungimo laikas: 2010-09-02.

⁴⁶ Justickis V. Kriminologija. Kriminologinis prognozavimas. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2004. P. 426.

tyrimuose atskleidžiama, jog tai nėra tiesa⁴⁷. Galima daryti prielaidą, kad neturint pakankamo intelekto, sudėtinga lanksčiai prisitaikyti prie naujų prosocialių gyvenimo sąlygų ir nepažeidžiant įstatymų išspręsti savo gyvenimo bei profesines problemas. Visgi nėra aiškios nuomonės dėl nusikaltėlių išsilavinimo poveikio dezadaptacijai. Todėl tai bus tikrinama atliekant empirinį tyrimą.

Nusikaltęs asmuo turi būti emociškai pasirengęs priimti visuomenės normas ir socializacijos galimybes, jo požiūris į socializaciją visuomenėje turi būti pozityvus, skatinantis atitikti visuomenės reikalavimus, prisiimti atsakomybę už savo poelgius bei atsikratyti priklausomybės nuo asocialios elgsenos ir asocialių žmonių įtakos. Taigi intelektas, motyvacija, emocinis pasirengimas ir psichologinis stabilumas yra vieni iš pagrindinių veiksnių, lemiančių nusikaltėlio adaptacijos gebėjimų vystymąsi ir dezadaptacijos problemos mažinimą.

Didžiausią poveikį nusikaltėlio dezadaptacijai daro šie veiksniai: psichologinė būseną, delinkventiškumas, asmenybės charakteris, asmeninių savybių balansas, koncentracija, darbingumas, atsparumas įtampai, intelekto ir motyvų kompleksas, dvasinis ir dorovinis pasaulis. Šie ir kiti vidiniai veiksniai gali sudaryti apsaugą nuo išorinės aplinkos poveikių, o jų stygius – lemti nusikaltėlio dezadaptaciją.

Taigi dezadaptaciją galima įvardyti kaip žmogaus būseną, atspindinčią jo negebėjimo prisitaikyti prie aplinkos sąlygų kokybinių požymių kompleksą, kurio turinį lemia daugelis veiksnių. Svarbiausiu nusikaltėlių dezadaptacijos požymiu tikslinga laikyti individo psicho-socialinių sutrikimų kompleksą. Psichologinė dezadaptacija yra ne tik su psichika susijusių požymių turintis reiškinyss, bet ir tam tikrą laikotarpį trunkantis procesas, kurio pradžią, trukmę ir laipsnį lemia individo psichologinių gynybinių mechanizmų išsekimas. Socialinės dezadaptacijos požymiai parodo individo socializacijos ir socialinės sąveikos su kitais žmonėmis, gyvenimo, profesines ir kitas socialines problemas atspindinčius požymius. Būdingiausi nusikaltėlių dezadaptacijos požymiai yra šie: asociali elgsena, asmeninių poreikių tenkinimas neteisėtais būdais, negebėjimas (nenoras) susirasti legalų užimtumo būdą, laikytis visuomenėje priimtinių elgsenos normų bei iškreiptos vertybinės nuostatos savo ir kitų žmonių atžvilgiu.

⁴⁷ Justickis, V.; Pocius, A. Žudiko socialinės dezadaptacijos raida pagrindiniais jo gyvenimo tarpsniais, 2009. www.mruni.eu/lt/mokslo_darbai/sms/archyvas/dwn.php?id=227241; prisijungimo laikas: 2010-06-15.

2. NUSIKALTĖLIŲ SOCIALINĖS RESOCIALIZACIJOS TEORINIAI ASPEKTAI

2.1. Nusikaltėlių resocializacijos samprata

Mokslinėje literatūroje išskiriami 4 pagrindiniai resocializacijos požymių kompleksai, pagal kuriuos galima vertinti, ar asmuo yra pasirengęs resocializacijai: socialiniai, motyvaciniai, edukaciniai, integraciniai.

Nagrinėjant socialinius požymius, Lietuvos Respublikos nepilnamečių justicijos programoje pažymima, kad „resocializacija – asmens socialinio statuso ir vertybinių orientacijų grąžinimas kryptingomis socialinėmis, pedagoginėmis, psichologinėmis, ugdymo ar kitomis priemonėmis siekiant integruoti asmenį į visuomenę“⁴⁸. Šis apibrėžimas parodo, kad individo socialiniai įgūdžiai yra atkuriami taikant įvairias auklėjimo ir psichologinio poveikio priemones. Taip pat, kad tai yra socializacijos procesas, kuris pasižymi vykdomų korekcinių veikslių, nukreiptų į individą, įvairove. Socialinius resocializacijos požymius nagrinėjanti I. Michailovič taiko reformuojamąjį-koreguojamąjį požiūrį, kuris resocializaciją apibrėžia kaip auklėjimą, kuriuo metu nusikaltėlis įgauna kokybinių pokyčių požymių, pavyzdžiui, įveikia asocialią ir įsisavina prosocialią kultūrą⁴⁹. Reformuojamąjį-koreguojamąjį požiūrį atitinka teiginys, kad prieš įsisavinant prosocialias vertybes ir kultūrą būtina atsisakyti senų elgesio normų bei vertybinių nuostatų⁵⁰. Prosocialios kultūros įsisavinimas pasižymi tokiais dedamosiomis, kaip: socialinės nuostatos, normos, vertybės, elgsena ir vaidmenys⁵¹. Šie kokybiniai pokyčiai sudaro galimybes nusikaltėliams įgyti ir atstatyti įgūdžius, kurie padeda atlikti prosocialias normas atitinkančius vaidmenis, nekeliančius pavojaus visuomenei. Taigi socialinių požymių turinti resocializacija pasižymi kokybiniais pokyčiais, kai individo elgsena ir nuostatos iš asocialių pasikeičia į prosocialias.

⁴⁸ Nepilnamečių justicijos programa 2004–2008 m.; <http://www.nplc.lt/sena/nj/dokumentai>; prisijungimo laikas: 2010-10-18.

⁴⁹ Michailovič I. Baudžiamajame įstatyme numatytų nepilnamečių resocializacijos priemonių taikymas. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2001. P. 28.

⁵⁰ Dirgėlienė I., Kiaunytė A. Supervizija Lietuvos socialinio darbo kontekste. ACTA PAEDAGOGICA VILNENSIA. T. 15, 2005. P. 244.

⁵¹ Prakapas R.; Katinaitė R. Nuteistų asmenų resocializacija: socialinė komunikacija ir edukacinių lūkesčių realizavimas. <http://www.minfolit.lt/arch/17501/17808.pdf>; prisijungimo laikas: 2010-08-15.

Motyvaciniai požymiai atskleidžia žmogaus vidines paskatas keistis, nes pagrindinis resocializacijos objektas yra žmogus ir jo pastangos⁵². Pirmiausia nusikaltėliai turi turėti resocializacijos tikslą⁵³.

Resocializacija yra susijusi su esamos situacijos, elgsenos ir vaidmens kokybiniais pokyčiais, žmonės jiems dažniausiai priešinasi, nes pokyčiams įveikti reikia daug asmeninių pastangų. Žmonių pokyčiai dažnai yra siejami su saugumo praradimo rizika, todėl siekiant pasikeisti (resocializuotis) individas pirmiausia turi turėti tam motyvaciją, kuri būtų didesnė nei saugumo praradimo baimė. Motyvacijos teorijas nagrinėjo D. McKlellandas (*D. McClelland*)⁵⁴, S. P. Robinsas (*S. P. Robbins*)⁵⁵, A. Maslou (*A. Maslow*)⁵⁶ ir kiti autoriai. Plačiausiai literatūroje yra aptariamas ir laikomas pagrindu A. Maslou motyvacijos piramidės modelis, pagal kurį, po būtinų fiziologinių ir saugumo poreikių, svarbiausi yra socialiniai poreikiai, apimantys poreikį meilei, priklausymui socialinei ar darbo grupei, šeimos, darnių tarpusavio santykių ir pan. Resocializaciją labiausiai skatina būtent socialiniai poreikiai, kuriems patenkinti daugiau galimybių yra prosocialioje visuomenėje nei asocialioje, nes asocialioje aplinkoje nėra darnių tarpusavio santykių ir meilės apraiškų.

Kitas svarbus motyvacijos požymis yra individo aktyvumas ir pasyvumas. Žmogus, kuris yra pasirengęs resocializacijai, aktyviai dalyvauja šiame procese ir noriai priima taikomas priemones. Ir atvirkščiai, resocializacija nevyksta, kai pasireiškia pasyvus asmens požiūris į resocializacijos procesą⁵⁷. Taigi resocializacija motyvaciniu požiūriu pasižymi nusikaltėlio savo poreikių suvokimu ir psichologiniu pasirengimu įgyvendinti resocializaciją.

Edukacinius resocializacijos požymius aptaria R. Kalendra, nagrinėjantis šį aspektą socialiniu-pedagoginiu požiūriu. Autoriaus nuomone, resocializacija – tai nuolatinis nusikaltėlių auklėjimas, kuris remiasi edukacinių priemonių pritaikymu nuteistųjų poreikiams pagal kiekvieno individo galimybes⁵⁸. Resocializacijos procese individo grąžinimas į visuomenę įgyvendinamas per kompleksinę pagalbą ir socioedukacines priemones⁵⁹. Šių priemonių įsisavinimui būtina kiekvieno

⁵² Анто́нян Ю., Ени́кеев М., Эми́нов В. Психология преступника и расследования преступлений. М.: Юристъ, 1996. С. 5.

⁵³ Prakapas R.; Katinaitė R. Nuteistų asmenų resocializacija: socialinė komunikacija ir edukacinių lūkesčių realizavimas. <http://www.minfolit.lt/arch/17501/17808.pdf>; prisijungimo laikas: 2010-08-15.

⁵⁴ Statt D. The Concise dictionary of Management. London: Routledge, 1991. P. 96.

⁵⁵ Robbins, Stephen P. Organizacinės elgsenos pagrindai. Kaunas: UAB Poligrafija ir informatika, 2003. P. 70.

⁵⁶ Maslow A. Hierarchy of Needs motivational model. <http://www.businessballs.com/maslow.htm>; prisijungimo laikas: 2010-09-13.

⁵⁷ Burvytė S. Adaptacija ir jos raiška pradinėje mokykloje. Pedagogika, t. 73, 2004. P. 84.

⁵⁸ Kalendra R. Asmenų, nuteistų laisvės atėmimu, nuolatinio ugdymo ir mokymosi prielaidos: Lietuvos aspektas. Santrauka. [http://info.Smf.ktu.lt/Edukin/zurnalas/lt/2006-2_\(52\)/summary.html](http://info.Smf.ktu.lt/Edukin/zurnalas/lt/2006-2_(52)/summary.html); prisijungimo laikas: 2010-08-15.

⁵⁹ Prakapas R.; Katinaitė R. Nuteistų asmenų resocializacija: socialinė komunikacija ir edukacinių lūkesčių realizavimas. <http://www.minfolit.lt/arch/17501/17808.pdf>; prisijungimo laikas: 2010-08-15.

individo sąlyga: dėmesys, atmintis, savikontrolė, savarankiškumas, valingumas⁶⁰. Toks individualizuotas požiūris atkreipia dėmesį į resocializacijos subjektų įvairovę ir adekvačios sąveikos tarp taikomų edukacinių priemonių ir individo protinių galimybių būtinumą. Taip pat pažymimas tiesioginis priežastinis ryšys tarp nusikalstamumo, socialinės bei edukacinės veiklos trūkumų⁶¹. Taigi edukacinių požymių turinti resocializacija yra nusikaltėlio psichologinis ir protinis gebėjimas įsisavinti jam taikomas resocializacijos programas, nes šių gebėjimų trūkumas stabdo resocializacijos procesą.

G. Liaudinskienė ir I. Leliugienė taiko kompleksinį-procesinį požiūrį, pagal kurį resocializacija yra nusikaltėlio socialinių įgūdžių ir vertybių atstatymas bei pakartotina integracija į visuomeninį (socialinį) gyvenimą⁶². Integracijos kartojimas rodo, kad resocializacija būtina ten, kur pirminė ar antrinė socializacija buvo nesėkminga, o vietoje jos yra įsisavintos asocialios vertybės, kurios trukdo individui reintegruoti į visuomenę ir gyventi visuomenės normas atitinkantį visavertį gyvenimą. Anot M. V. Bucharovos (*M. B. Бухарова*), tokiu atveju pagrindinis socializacijos tikslas lieka neįgyvendintas ir atsiranda pakartotinio proceso poreikis – resocializacija⁶³. Reikia pažymėti, kad resocializacija gali būti daugkartinio pobūdžio, nes visada išlieka rizika, kad resocializacijos procesą užbaigęs nusikaltėlis vėl grįš prie asocialaus gyvenimo būdo. Todėl kompleksiniu-procesiniu požiūriu resocializacija pasižymi nesibaigiančiu nusikaltėlio atkuriamosios socializacijos procesu, kurio pagrindinis tikslas – galutinai įtvirtinti socialines vertybes, pritaikyti atkurtus socialinius įgūdžius kasdieniame gyvenime ir negrįžtamai reintegruoti į visuomenę.

2.2. Nusikaltėlių resocializacijos rūšys

Nusikaltėliams yra sudėtinga savo pajėgomis įgyvendinti asmeninius kokybinius pokyčius. Šį procesą palengvina specialistai, kurie sukuria sąveiką tarp nusikaltėlio ir penitencinių įstaigų, visuomeninių institucijų, bendruomenės ir pan. Dėl šios sąveikos skirtumų ir ypatumų resocializacija yra skirstoma į įvairias rūšis – tai priklauso nuo jų veiklos, priemonių pobūdžio ir analizės kriterijų.

⁶⁰ Burvytė S. Adaptacija ir jos raiška pradinėje mokykloje. *Pedagogika*, t. 73, 2004. P. 83.

⁶¹ Liaudinskienė G. Socioeducational features of specialists' activity in resocialisation of juvenile delinquents. Summary of the Doctoral Dissertation. Kaunas: KTU, 2005. P. 26.

⁶² Liaudinskienė G.; Leliugienė I. Nepilnamečių resocializacija – anachronizmas, utopija ar iššūkis šiuolaikiniams socialiniams mokslams? <http://www.Senoji.vpu.lt/pedagogika/PDF/2007/88/liaule1106-115.pdf>; prisijungimo laikas: 2010-07-10.

⁶³ Бухарова М. В. некоторые проблемы ресоциализации подростков с девиантным поведением в условиях пенитенциарной системы, 2009. <http://science.ncstu.ru/search>; prisijungimo laikas: 2010-06-10.

Nusikaltėlių resocializacija pagal proceso etapų kriterijų yra skirstoma į šias rūšis:

1. Pradinė resocializacija – nusikaltėlių kriminalinių stereotipų ir subkultūros laužymas. Šiame etape keičiama individo elgsena iš nusikalstamo į socialiai priimtina.
2. Dalinė resocializacija. Šiame etape tikėtini asocialios elgsenos nukrypimai, kuriuos lemia stereotipinės nuostatos ir inercinė nusikaltėlių artimos aplinkos individų nuomonė. Šiame etape realizuojamos adaptacinės ir integracinės resocializacijos funkcijos.
3. Galutinė resocializacija. Resocializacijos proceso pabaiga, kai nusikaltėlis įgyja pakankamai tvirtą požiūrį, nuostatas, socialines orientacijas, sąmoningumą, savianalizės gebėjimus ir atsiranda poreikis dalyvauti visuomeniškai naudingoje veikloje. Šiame etape realizuojamos latentinės nusikaltėlių resocializacijos funkcijos⁶⁴.

Šios išvardytos resocializacijos rūšys atspindi apibendrintą resocializacijos proceso struktūrą, kuri remiasi nusikaltėlio elgsenos pokyčiais resocializacijos procese, tačiau neparodo sąveikos su kitais resocializacijos subjektais. Todėl kitas galimas klasifikacijos būdas, remiantis privalomojo (priverčiamojo) ir pasirenkamojo pobūdžio kriterijais, iš dalies atskleidžia šią sąveiką per taikomas priemones.

Privalomoji resocializacija apima: laisvės atėmimą, elgesio apribojimą, priverstinį darbą, priverstinį mokymą, nuobaudas ir baudas, žalos atlyginimą, įspėjimą⁶⁵, patalpinimą į specializuotas gydymo įstaigas alkoholikams ir narkomanams⁶⁶, „įpareigojimą viešai ar kitokia forma atsiprašyti nukentėjusiųjų“⁶⁷. Šias auklėjimo priemones skiria teismas, todėl jos yra privalomos, nes nusikaltėlis neturi pasirinkimo galimybių.

Pasirenkamos resocializacijos priemonės:

- Lavinimas. Suaugę nusikaltėliai penitencinėse įstaigose gali pasirinkti bendrojo lavinimo ir ugdymo priemones, kurios yra laikomos resocializacijos programos dalimi⁶⁸. Taip įgyjamas bendrojo lavinimo ar profesinio mokymo pažymėjimas, kurių dėka į laisvę išėję nusikaltėliai gali lengviau integruotis į visuomenę. Kita vertus, pasirinkimas yra sąlyginis, nes nuteistieji gali rinktis tik tokius profesinius mokymus, kurie yra įtraukti į penitencinės įstaigos sudarytą sąrašą, nulemtą turimos mokymo bazės. Tai prieštarauja nustatytoms taisyklėms, pagal

⁶⁴ Зритнев В. В. Основные этапы и принципы ресоциализации несовершеннолетних правонарушителей. 2007. <http://science.ncstu.ru/conf/past/2007/11region/theses/03/31.pdf/view>; prisijungimo laikas: 2010-06-08.

⁶⁵ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. Valstybės žinios, 2000-10-25, Nr. 89-2741.

⁶⁶ Vokietijos baudžiamoji teisė ir procesas. www.mruni.eu/mru_lt_dokumentai/katedros/...teises.../vokietijos_bt.doc; prisijungimo laikas: 2010-10-10.

⁶⁷ Drakšas R. Baudžiamoji atsakomybė ir jos realizavimo formos. Vilnius: Justitia, 2008. P. 216.

⁶⁸ Europos kalnimo taisyklės. www.etib.lt/site_files/teisinis/Kalinimo%20taisyklės.doc; prisijungimo laikas: 2010-10-10.

kurias penitencinės įstaigos turi pasirūpinti, kad kaliniams būtų prieinamos atitinkamos mokymo programos⁶⁹.

- Darbas kaip resocializacijos priemonė. Be teismo skiriamų darbų nusikaltėlis gali dirbti penitencinėse įstaigose ir gauti už tai darbo užmokestį⁷⁰. Tai labai reikšminga resocializacijos rūšis, nes „dirbdamas kalinys ugdo tvarkos ir paklusnumo įgūdžius⁷¹“. Be to, darbas sudaro galimybių įgyti profesinių įgūdžių, kuriuos galima pritaikyti išėjus į laisvę. Darbas įkalinimo įstaigoje kiek įmanoma turi atitikti darbo laisvėje pobūdį⁷². Nusikaltėliui sutinkant gali būti skiriami viešieji ir nemokami darbai, kuriuos jis įpareigojamas dirbti neatlyginamai visuomenės labui tam tikrą teismo skirtą laikotarpį. Taip pat nusikaltėliai gali užsiimti amatais ir kūrybine veikla. Kita vertus, pagal Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksą, nuteistasis negali pasirinkti, kokį darbą jam dirbti, nes tai sprendžia bausmę vykdanti institucija⁷³. Tai apriboja darbo pasirinkimo galimybes.

Kiekvienas žmogus skirtingai gali jaustis ir elgtis uždaroje patalpoje įstaigose ir laisvėje, todėl vienu iš svarbiausių resocializacijos rūšiavimo kriterijumi laikytina aplinka. Nelaisvėje resocializacija įgauna baudimo pobūdį, tuo tarpu laisvėje ji yra suvokiama kaip asmenybės tobulinimas. Remdamasi aplinkos kriterijumi I. Michailovič skirsto resocializaciją į:

- 1) nuteistųjų resocializaciją laisvėje (pavyzdžiui, socializacijos centruose, namuose, patalpos inspekcijose ir pan.): bausmės, bauda, auklėjamojo poveikio priemonės, viešieji darbai;

- 2) nuteistųjų resocializaciją penitencinėse įstaigose: areštas (namų areštas), terminuotas laisvės atėmimas, atidavimas į specialiąją auklėjimo įstaigą⁷⁴.

Nuteistųjų resocializacija laisvėje numato daugelio kitų subjektų dalyvavimą nusikaltėlio resocializacijos procese, pavyzdžiui, įvairios socialinių paslaugų įstaigos, kurių tikslas užtikrinti nusikaltėliui teismo paskirtos resocializacijos priemonės vykdymą ir padėti jam atkurti socialinius įgūdžius.

Resocializacijos priemonių pasirinkimas izoliuotoje aplinkoje yra nedidelis, be to, nusikaltėlis nuolat sąveikauja su kriminaline subkultūra, dėl to resocializacijos priemonių poveikis mažėja.

⁶⁹ Jungtinių Tautų nepilnamečių, iš kurių atimta laisvė, apsaugos taisyklės (Havano taisyklės).

http://www.nplc.lt/sena/nj/Dokumentai/Uzs_teis_aktai/Havano%20taisykles.htm; prisijungimo laikas: 2010-10-10.

⁷⁰ Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso patvirtinimo įstatymas. Valstybės žinios, 2002, Nr. 73-3084.

⁷¹ Foucault M. Disciplinuoti ar bausti. Kalėjimo gimimas. Vilnius: Baltos lankos, 1998. P. 285.

⁷² Europos kalinimo taisyklės. www.etib.lt/site_files/teisinis/Kalinimo%20taisykles.doc; prisijungimo laikas: 2010-09-11.

⁷³ Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso patvirtinimo įstatymas. Valstybės žinios, 2002, Nr. 73-3084.

⁷⁴ Michailovič I. Baudžiamajame įstatyme numatytų nepilnamečių resocializacijos priemonių taikymas. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2001. P. 29.

Dezadaptuoti nusikaltėliai turi įvairių problemų (pvz., agresija, suicidinė elgsena, adaptacijos sunkumai ir pan.), kurių gylis priklauso nuo jų vidinių ypatumų ir kitų aplinkybių, todėl resocializacinis darbas su jais negali būti visiškai standartizuotas, o taikomos priemonės negali būti visiškai vienodos. Ši įvairovė skatina skirstyti resocializaciją pagal individualaus ir grupinio darbo su nuteistaisiais kriterijus.

Individualus darbas su nuteistaisiais apima psichologinę, pedagoginę, socialinę, informacinę⁷⁵ ar kitą pagalbą, kurios tikslas kuo adekvačiau pritaikyti resocializacijos priemonę individui. Vykdoma individuali resocializacinė veikla apima: tyrimus, individualią elgsenos korekciją, socialinę globą, ugdomąjį darbą, drausmę ir priežiūrą, terapiją, konsultacijas, bausmės koregavimą, bendradarbiavimą su artimaisiais ir kitas susijusias veiklas⁷⁶.

Grupinis darbas su nuteistaisiais numato visų penitencinės ar pataisos įstaigos nusikaltėlių dalyvavimą tokiose resocializacijos priemonėse kaip: grupinė psichoterapija, ugdymas, darbas, grupiniai užsiėmimai susijusiuose su kultūra, sportu, reintegracijos į visuomenę, vertybinių įgūdžių mokymo, socialinių ryšių ugdymo, kompiuterinio raštingumo įgūdžių lavinimo bei panašių asmenybės korekcijos užsiėmimuose⁷⁷.

Išnagrinėtos resocializacijos rūšys rodo jų įvairovę, kurios dėka yra galimybė atitinkamai pritaikyti resocializacijos priemones nuteistiesiems. Šiam tikslui pasiekti būtinas resocializacijos darbo institucijų ir nuteistųjų tarpusavio suinteresuotumas ir konstruktyvi sąveika, todėl šiame procese būtinas dvipusis aktyvumas ir iniciatyva. Svarbi yra ir bendra veikla, didinanti pasitikėjimą ir tikėjimą programų veiksmingumu.

2.3. Nusikaltėlių resocializacijos efektyvumą lemiantys veiksniai

Resocializacijos procese sąveikauja nusikaltęs asmuo su išorine socialine aplinka, kurioje socialinės struktūros (penitencinės įstaigos bei jų darbuotojai, savivaldybės, bendruomenės ir kt.⁷⁸) daro tiesioginį poveikį nusikaltėlio vidinėms nuostatoms kompleksinėmis teisinėmis, organizacinėmis, psichologinėmis, pedagoginėmis, auklėjamosiomis priemonėmis, pradedant nuo

⁷⁵ Drakšas R. Baudžiamoji atsakomybė ir jos realizavimo formos. Vilnius: Justitia, 2008. P. 217.

⁷⁶ Lengvinas D., Grosas J. Nuteistų nepilnamečių požiūris į resocializaciją Kauno nepilnamečių tardymo izoliatoriuje pataisos namuose: kiekybinio tyrimo duomenų interpretacija. Tiltai, Nr. 3, 2009. P. 19.

⁷⁷ Lengvinas D., Grosas J. Nuteistų nepilnamečių požiūris į resocializaciją Kauno nepilnamečių tardymo izoliatoriuje pataisos namuose: kiekybinio tyrimo duomenų interpretacija. Tiltai, Nr. 3, 2009. P. 18.

⁷⁸ Dermontas J. Nuteistųjų alternatyviai laisvės atėmimo bausmės reabilitacija.

http://www.leidykla.eu/fileadmin/Acta_Paedagogica_Vilnensia/15/222-229.pdf; prisijungimo laikas: 2010-06-08.

nusikaltimo įvykdymo iki stabilios socialines normas atitinkančios elgsenos užtvirtinimo⁷⁹. Šių veiksnių poveikis yra skirtingas ne tik dėl savo pobūdžio, bet ir dėl individų reakcijos į juos. Vienus žmones labiau veikia mezo aplinkos veiksniai, kitus mikro aplinkos veiksniai. Todėl sprendžiant resocializacijos problemas tikslinga išnagrinėti, kokie veiksniai yra aktualūs ir kurie iš jų nulemia resocializacijos efektyvumą.

Resocializacijos veiksnių analizė atliekama remiantis mezo ir mikro aplinkos veiksnių modeliu, nes tai padeda atskirti artimosios aplinkos veiksnių poveikį nusikaltėliui ir parodyti individo vidinių savybių įtaką resocializacijai.

Veiksniai, lemiantys resocializacijos efektyvumą, yra susiję su nusikaltėlių mezo aplinka, kurios dedamosios apima įkalinimo įstaigų aplinką, kriminalinę subkultūrą, nusikaltėlių šeimas, profesinę veiklą, ugdymą, socialinių įstaigų resocializacinę veiklą ir pan. Šie ir kiti veiksniai daugiau ar mažiau lemia nusikaltėlių ir jų elgsenos pokyčius. J. Piliponytės teigimu, resocializacija nukreipta į aplinkos, kuri skatina asmenybės kokybinius pokyčius, sukūrimą, todėl pagrindines pozicijas šioje veikloje užima nusikaltėlių švietimas, užimtumas, psichologinė įtaka bei disciplina⁸⁰. Tai rodo nusikaltėlių supančios artimosios aplinkos poveikio svarbą resocializacijos procese ir jos įtaką individui.

Vienas iš svarbiausių mezo aplinkos veiksnių, darančių poveikį nusikaltėlių resocializacijai, – kalinimo sąlygos, kurios susideda ne tik iš materialių, bet ir psichologinių veiksnių, tokių kaip: kalinių kiekis kameroje, kriminalinė subkultūra (kalinių elgesio kodeksas, tradicijos, vertybės, kalinių kastos, autoritetai), psichologinis spaudimas, reikalavimai paklusti griežtos kalinių kastos autoritetų reikalavimams, penitencinės įstaigos administracijos tolerantiškas požiūris į kriminalinės subkultūros egzistavimą⁸¹. Tai atskleidžia kriminalinės aplinkos neišvengiamumo aspektą, su kuriuo susiduria kalinys, nubaustas laisvės atėmimo bausme. Pažymima, kad laisvės atėmimo vietose kriminalinės subkultūros poveikis yra stipresnis, nes kriminaliniai ryšiai šioje aplinkoje yra specifiniai ir daug stabilesni⁸². Būtent dėl to jų atsparumas resocializacijos priemonių poveikiui yra didelis. A. Petkus pabrėžia, kad „kriminalinė subkultūra destruktiviai veikia penitencinių įstaigų

⁷⁹ Зритнев В. В. Основные этапы и принципы ресоциализации несовершеннолетних правонарушителей. 2007. <http://science.ncstu.ru/conf/past/2007/11region/theses/03/31.pdf/view>; prisijungimo laikas: 2010-06-08.

⁸⁰ Piliponytė J. Resocializacijos galimybės Lietuvos įkalinimo įstaigose. http://www.ku.lt/sociologija/files/2000-1-2-8_-98-114.pdf; prisijungimo laikas: 2010-08-05.

⁸¹ Švedas G. Laisvės atėmimo bausmė: baudžiamosios politikos, baudžiamieji teisiniai ir vykdymo aspektai. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003. P. 108.

⁸² Dėl kriminalinės subkultūros apraiškų laisvės atėmimo vietose prevencijos programos patvirtinimo, Kalėjų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos direktoriaus 2009 m. sausio 20 d. įsakymas Nr. V-13. http://sena.kdmc.lt/teises_aktai_DOC/galiojantys_teises_aktai/tm_ir_kitu_ministeriju/kriminaline_subkultura.doc; prisijungimo laikas: 2010-09-11.

resocializacinį darbą su nuteistaisiais⁸³, nes nusikaltėliai aktyviai ir pasyviai priešinasi taikomai resocializacijai, turi neigiamų nuostatų dėl vykstančių pokyčių, resocializacijoje dalyvaujantys nusikaltėliai nesijaučia saugūs, trūksta informacijos apie pokyčių naudą arba ji yra sąmoningai iškraipoma kriminalinių subjektų.

R. Prakapas ir R. Kutraitė atkreipia dėmesį, kad nuteistųjų resocializacijos sistemoje yra nemažai trūkumų, susijusių su tęstinumo stoka, nuteistųjų užimtumo pataisos įstaigose trūkumas, šių įstaigų pasyvumas⁸⁴ parodo taikomų resocializacijos programų problemas, kurias tikslinga iširti empiriniu tyrimu.

Išvardyti veiksniai sudaro galimybių išsiskynyti ir plėstis kriminalinei subkultūrai, kuri nuolat veikia asmenis, nuteistus laisvės atėmimo bausme, todėl būtent šių asmenų resocializacija gauna didžiausią neigiamą poveikį. Pagal Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso 1 str. „įstatymų paskirtis – nustatyti tokią bausmės vykdymo tvarką, kad atlikęs bausmę nuteistasis savo gyvenimo tikslų siektų teisėtais būdais ir priemonėmis“⁸⁵. Bausmių vykdymo tvarką reglamentuojantys įstatymai nustato nuteistųjų auklėjimo prievolę penitencinėms įstaigoms, kurios savo ruožtu turi prisidėti prie jų resocializacijos izoliuotoje aplinkoje. Tačiau dėl darbuotojų neprofesionalumo, vykdomos bausmių ideologijos, taikomų priemonių bei kitų išvardytų neigiamų veiksnių nusikaltėlių resocializacija yra mažai efektyvi.

Mezo aplinkos veiksniai, lemiantys nusikaltėlių resocializacijos efektyvumą, yra šie: paleidimas iš įkalinimo vietų švenčių dienomis ir savaitgaliais, sudarantis galimybes nusikaltėliams neatitrūkti nuo realaus socialinio gyvenimo; šeima, kaip moralinės ir materialinės paramos subjektas; darbas laisvės atėmimo vietose kaip pajamų šaltinis⁸⁶. Šie veiksniai lemia valstybės sąnaudų papildomoms resocializacijos priemonėms mažinimą, nes sumažėja jų poreikis, todėl juos galima laikyti efektyviais resocializacijos veiksniais ne tik nusikaltėliams, bet ir valstybei.

Pagrindinis resocializacijos dalyvis yra nusikaltėlis, todėl mikro aplinkos veiksniai daro didelę įtaką šiam procesui. Kaip jau minėta, darbas yra vienas iš pagrindinių resocializacijos efektyvumą lemiančių veiksnių, nes darbu užtikrinamos savirealizacijos galimybės, dėl kurių žmogus jaučiasi visavertis. Tačiau pagrindinė įsidarbinimo sąlyga yra profesiniai įgūdžiai ir

⁸³ Petkus A. Kriminalinė subkultūra Lietuvos penitencinėse įstaigose: kriminologinė analizė. Reziümė. Vilnius, 2006. P. 28.

⁸⁴ Prakapas R.; Katinaitė R. Nuteistų asmenų resocializacija: socialinė komunikacija ir edukacinių lūkesčių realizavimas. <http://www.minfolit.lt/arch/17501/17808.pdf>; prisijungimo laikas: 2010-08-15.

⁸⁵ Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso patvirtinimo įstatymas. http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.Showdoc_l?p_id=171368; prisijungimo laikas: 2010-08-08.

⁸⁶ Piliponytė J. Resocializacijos galimybės Lietuvos įkalinimo įstaigose. http://www.ku.lt/sociologija/files/2000-1-2-8_-98-114.pdf; prisijungimo laikas: 2010-08-05.

kvalifikacija, kurios nusikaltėliai dažnai stokoja. Asmenys, kuriems tenka nuo ankstyvojo amžiaus lankytis pataisos įstaigose, pasižymi žemu išsimokslinimo lygiu bei dažnai neturi profesijos⁸⁷. Dėl to jiems įsidarbinti laisvėje yra sudėtinga, didėja jų nusikalstamumo rizika, jie tampa nuolatiniais penitencinių įstaigų lankytojais.

Resocializacijos procesui būtina daug nusikaltėlio asmeninių pastangų ir motyvacijos, kurias lemia turimos asmeninės savybės. I. Česnienė prie vidinių veiksnių priskiria deformuotą mąstymą, seksualinius įpročius, psichotropinių medžiagų vartojimą, azartą, intoksikaciją⁸⁸. Šie veiksniai pasižymi tiek ilgalaikiu, tiek trumpalaikiu poveikiu, tačiau jų pasekmės, susidarius tam tikroms sąlygoms, gali taip pat turėti neigiamų pasekmių individo nusikaltimams ir resocializacijai.

Neigiami veiksniai laisvės atėmimo vietose pasireiškia per nusikaltėlių neadekvačią adaptaciją, kuri sukelia elgsenos ir psichikos sutrikimus, neišsprendžiamas problemas, konfliktus su aplinkiniais, nestabilią elgseną hiperadaptaciją (kriminalinės subkultūros perėmimą) ir pan.⁸⁹. Neadekvačios adaptacinės būsenos nusikaltėlis susiduria su neigiamomis pasekmėmis, pavyzdžiui, užsidaro savyje, nustoja savimi pasitikėti, jaučiasi nesaugus, pripažįsta ar nepripažįsta savo kaltę, yra apatiškas arba, atvirkščiai, jaučia nerimą. J. Pečkaitis ir kt. atkreipia dėmesį į recidyvinių nusikaltėlių jautrumo bausmei bei imlumo resocializacijai sumažėjimą⁹⁰, todėl tokioje būsenoje resocializacijos priemonėmis paveikti individą yra sudėtinga, nors būtent tokiems nusikaltėliams šios priemonės yra būtiniausios.

Resocializacijos programų taikymo efektyvumas gali priklausyti ir nuo nusikaltėlio demografinių savybių, kurios lemia individo motyvaciją, poreikį ir gebėjimus įsisavinti socializacijos programas. I. Michailovič teigimu, pirminis resocializacijos programų taikymo etapas – asmenybės aspektų tyrimas, tokių kaip: amžius, išsimokslinimas, užimtumas, šeimos ypatumai, gyvenamoji vieta, psichologiniai sutrikimai, dezadaptacijos priežastys⁹¹. Nuo išvardytų veiksnių komplekso ir kokybinės situacijos priklauso, kaip nusikaltėlis reaguoja į resocializacijos priemones ir programas. Pavyzdžiui, kaip pažymi J. Piliponytė, jauni nusikaltėliai dažniausiai maištauja kalinimo įstaigose, tuo tarpu vyresni, kelis kartus bausmę atliekantys kaliniai ramiai elgiasi ir

⁸⁷ Kalendra R. Asmenų, nuteistų laisvės atėmimu, nuolatinio ugdymo ir mokymosi prielaidos: Lietuvos aspektas. Santrauka. [http://info.smf.ktu.lt/Edukin/zurnalas/lt/2006-2_\(52\)/summary.html](http://info.smf.ktu.lt/Edukin/zurnalas/lt/2006-2_(52)/summary.html); prisijungimo laikas: 2010-08-15.

⁸⁸ Česnienė I. Nepilnamečių pakartotinio nusikalstamumo rizikos vertinimas. <http://www.nplc.lt/lit/pub/pub048/pub048.pdf>; prisijungimo laikas: 2010-09-19.

⁸⁹ Nuteistųjų socialinės rehabilitacijos samprata, tikslai ir formos. <http://www3.mruni.eu/~julius/Socialine%20reabilitacija/socialinereabilitacija.doc>; prisijungimo laikas: 2010-09-10.

⁹⁰ Pečkaitis J. S.; Justickis V., Pocius A. Žudiko socialinės dezadaptacijos raida pagrindiniais jo gyvenimo tarpniais, 2009. www.mruni.eu/lt/mokslo_darbai/sms/archyvas/dwn.php?id=227241; prisijungimo laikas: 2010-09-02.

⁹¹ Michailovič I. Baudžiamajame įstatyme numatytų nepilnamečių resocializacijos priemonių taikymas. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2001. P. 25.

paklūsta šių įstaigų vidaus tvarkai⁹². Tokie reiškiniai atkreipia dėmesį į nusikaltėlių diferencijavimo poreikį taikant resocializacijos programas, nes recidyviniams nusikaltėliams jau daug kas iš šių programų yra žinoma, todėl jų auklėjimui individualizuoto požiūrio nereikia. Tuo tarpu pirmą kartą patekusiesiems į šias įstaigas gali būti dažnai reikalinga psichologo pagalba, kuri padės palengvinti adaptacijos laikotarpį bei priimti taikomas priemones.

Apibendrinant galima teigti, kad resocializacija gali būti suprantama kaip nusikaltėlio pozityvių kokybinių pokyčių nesibaigiantis procesas, kuris pasižymi tokiais požymiais, kaip: prosocialios kultūros dedamųjų įsisavinimu, savo poreikių suvokimu ir psichologiniu pasirengimu įgyvendinti resocializaciją, protiniu gebėjimu įsisavinti jam taikomas resocializacijos programas. Nusikaltėliai, pasižymintys išvardytais požymiais, turės resocializacijos tikslus, kurių esmė – galutinai įtvirtinti socialines vertybes, pritaikyti atkurtus socialinius įgūdžius kasdieniame gyvenime ir negrįžtamai integruotis į visuomenę.

Resocializacijos veiksnių analizėje išsiaiškinta, kad tai yra nusikaltėlių mezo ir mikro aplinkos veiksniai, darantys poveikį jų resocializacijai. Prie resocializacijos efektyvumą mažinančių veiksnių galima priskirti:

- mezo aplinkos veiksniai: neigiama įkalinimo įstaigų aplinka dėl nusikaltusių asmenų atskyrimo nuo šeimos, kriminalinės subkultūros neigiamas poveikis, didelis kalinių skaičius kamerose, nuolatinis buvimas tarp svetimų žmonių, nusikaltėlių priešinimasis resocializacijai, informacijos apie resocializaciją stoka ir iškraipymas, atotrūkis nuo visuomenės, profesinių įgūdžių praradimas, pareigūnų neprofesionalumas ir neigiamos nuostatos ir t. t.;

- mikro aplinkos veiksniai: dėl laisvės atėmimo bausmės jauni nusikaltėliai neįgyja išsilavinimo ir profesinių įgūdžių, komplikotas įsidarbinimas laisvėje, nusikalstamas, deformuotas mąstymas, seksualiniai įpročiai, psichotropinių medžiagų vartojimas, uždarumas, nepasitikėjimas savimi, jautrumo bausmei ir imlumo resocializacijai sumažėjimas.

Prie resocializacijos efektyvumą didinančių veiksnių galima priskirti:

- mezo aplinkos veiksniai: ryšių su šeima palaikymo sąlygų sudarymas, darbas laisvės atėmimo vietoje, nusikaltėlių ugdymas pagal jų profesinius poreikius;

- mikro aplinkos veiksniai: motyvacija keistis ir įsisavinti prosocialias gyvenimo normas, išsilavinimas, turimi profesiniai įgūdžiai, poreikis mokytis ir dirbti.

⁹² Piliponytė J. Resocializacijos galimybės Lietuvos įkalinimo įstaigose. http://www.ku.lt/sociologija/files/2000-1-2-8_-98-114.pdf; prisijungimo laikas: 2010-08-05.

3. NUSIKALTĖLIŲ RESOCIALIZACIJOS PROGRAMOS

Didelis nusikaltėlių skaičius kelia grėsmę visuomenei, todėl kiekviena šalis turi imtis veiksmų nusikalstamumui mažinti. Veiksminga nusikaltėlių resocializacija yra viena iš šio reiškinio mažinimo priemonių.

Lietuvos nusikaltėliai sudaro didelę specifinę žmonių grupę, kuriai būtina socialinė pagalba. Lietuvos Respublikos statistikos departamento duomenimis⁹³, 2010 m. pradžioje penitencinėse įstaigose iš viso buvo 8 655 asmenys (100 tūkst. šalies gyventojų teko 260 kalinių), iš kurių 1208 asmenys, laukiantys teismo sprendimo, 7447 – nusikaltėliai. Vidutiniškai vienu metu laisvės atėmimo vietose buvo laikomi 8267 kaliniai (tai 480 asmenų daugiau nei 2009 m. pradžioje). Teritorinių pataisos inspekcijų įskaitoje 2010 m. pradžioje registruota 8070 nuteistųjų, iš kurių 815 sudarė nepilnamečiai (tuo pačiu laikotarpiu 2009 m. – 7842, nepilnamečių 853).

Kalėjimų departamentas prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos nusikaltėlių resocializacijos programas kasmet numato strateginiuose planuose. Pagal 2009 m. strateginį planą resocializacijos programos Kalėjimų departamento vykdytos departamentui priklausančiose įstaigose: 15 laisvės atėmimo vietų, 5 regionų pataisos inspekcijose ir Kalėjimų departamento Mokymo centre. Specializuotų programų skaičius vyrauja nuo 5 iki 25. Kiekvienoje įstaigoje vykdomas skirtingas programų skaičius. Kadangi programos grindžiamos savanoriškumo principu, jų vykdymo skaičius priklauso nuo nusikaltėlių poreikių. Vykdamas programas dalyvauja ir kitos šalies institucijos, susijusios su Švietimo, Socialinės apsaugos ir darbo ministerijomis. Programoms finansuoti yra naudojamos ne tik valstybės biudžeto, bet ir Europos Sąjungos struktūrinių fondų lėšos.

Kalėjimų departamentas ir jam pavaldžios įstaigos 2009 m. vykdė šias strateginio veiklos plano programas⁹⁴:

1. Bausmių vykdymo sistemos veiklos užtikrinimas.
2. Narkotikų kontrolė ir narkomanijos prevencija.
3. Statybos, projektavimo darbai ir ilgalaikio turto įsigijimas.

⁹³ Įkalintieji laisvės atėmimo įstaigose metų pabaigoje. <http://www.Stat.gov.lt/lt/pages/view/?id=1345>; prisijungimo laikas: 2010-11-22.

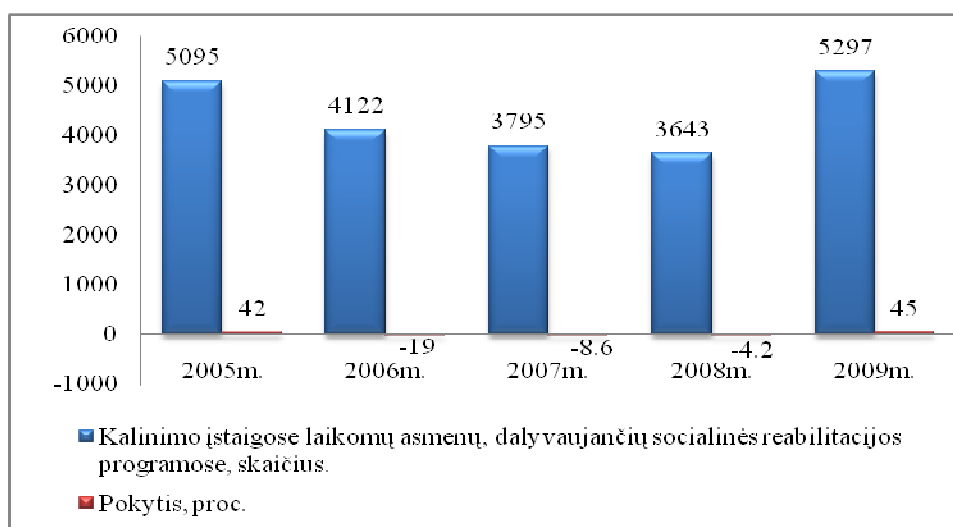
⁹⁴ Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos 2009 metų veiklos ataskaita. http://www.kalejimudepartamentas.lt/?item=vkl_at_mt&lang=1; prisijungimo laikas: 2010-11-05.

4. Pensinis aprūpinimas.
5. Nuteistųjų užimtumas darbine veikla.
6. Specialioji mokamų paslaugų teikimo programa.

Analizuojant resocializacijos programas šiame darbe susikoncentruota ties nusikaltėlių lavinimu ir darbu, nes literatūros analizėje tai yra svarbiausios sritys, kurios lemia nusikaltėlių resocializaciją.

Reikia pažymėti, kad penitencinėse įstaigose ir už jų ribų resocializacijos programos vykdomos kasmet. Tai akivaizdžiai rodo 1 paveiksle pateikta tokių programų dalyvių skaičiaus dinamika.

1 pav. Asmenų, dalyvavusių resocializacijos programose, 2005–2009 m. skaičiaus ir pokyčių dinamika⁹⁵

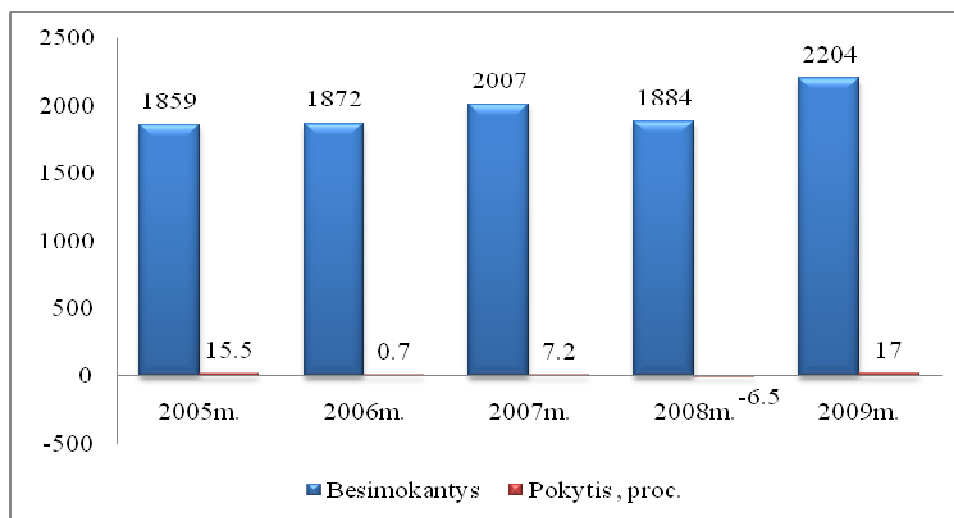
Iš 1 paveikslėlio matoma, kad 2005 ir 2009 m. resocializacijos programose pasižymėjo didžiausiu dalyvių skaičiumi. 2005 m., lyginant su 2004 m., programose dalyvavo 42 proc. nusikaltėlių daugiau. Kitus trejus metus matomas nusikaltėlių aktyvumo nuosmukis, nuo -19 proc. 2006 m. iki -4,2 2008 m. Tam galėjo turėti įtakos ekonomikos nuosmukis, kuris lėmė valstybės taupymo politiką socialinėse srityse.

2009 m. situacija pasikeitė į teigiamą pusę, stebimas dalyvių programose augimas sudarė 45 proc. lyginant su 2008 m. Tam galėjo turėti įtakos Europos Sąjungos struktūrinių fondų lėšų aktyvesnis panaudojimas, be kurių nusikaltėlių resocializacijos programos šiuo laikotarpiu būtų sunkiai įgyvendinamos.

⁹⁵ Socialinės rehabilitacijos tarnybų veikla. <http://www.nplc.lt:8000/asis/>; prisijungimo laikas: 2010-11-05.

Nusikaltėlių mokymasis parodo jų asmeninį požiūrį į resocializaciją ir savo ateitį. Įkalinimo įstaigos, siekdamos įgyvendinti kalinių mokymosi poreikius, rengia mokymus, steigdamos profesinių mokyklų filialus ir sudaro galimybes kaliniams mokytis pagal aukštosios mokyklos programas. 2010 m. pradžioje Vilniaus pedagoginiame universitete iš viso mokėsi 8 nuteistieji, o profesinių mokyklų filialuose – 1104 nuteistieji (11 proc. daugiau nei 2009 m.). Dažniausiai kaliniai mokomi darbo jėgos rinkoje paklausą turinčių specialybių: duonos kepėjų, kompiuterių operatorių, stalių, kirpėjų, mūrininkų-apdailininkų, plytelių klojėjų ir pan.⁹⁶ 2 paveikslėlyje parodyta nuteistųjų mokymosi duomenų dinamika.

2 pav. Nuteistųjų mokymosi 2005–2009 m. dinamika⁹⁷

Iš 2 paveikslėlio matoma, kad daugiausiai nusikaltėlių mokėsi 2007 ir 2009 m. (atitinkamai 2007 ir 2204 asmenys). Iki 2008 m. augęs besimokančiųjų skaičius 2008 m. sumažėjo 6,5 proc. Tam galėjo turėti įtakos valstybės ir Kalėjimų departamento vykdoma taupymo politika, kuri lėmė skiriamų lėšų mažinimą nusikaltėliams lavinti. Be to, pažymimos ir kitos priežastys, kurios lemia, kad ne kiekvienam nusikaltėliui yra sudaromos mokymosi galimybės. Tai lemia ribotas vietų skaičius mokymo įstaigose. Kai kurie nusikaltėliai nespėja baigti mokslų, nes jų įkalinimo laikotarpis trunka trumpiau nei mokslo metų laikotarpis. Svarbu yra tai, kad įkalinimo įstaigose išduodami tokie patys profesiniai pažymėjimai, kaip ir laisvėje besimokantiems asmenims. Tai suteikia nusikaltėliams galimybę racionaliai panaudoti priverstinės nelaisvės laikotarpį.

Nusikaltėlių užimtumo dinamika pateikta 1 lentelėje.

⁹⁶ Kalėjimų departamento ir jam pavaldžių įstaigų bei valstybės įmonių 2009 metų veiklos pagrindiniai statistiniai duomenys. http://www.kalejimudepartamentas.lt/?item=vkl_at_mt&lang=1; prisijungimo laikas: 2010-11-05.

⁹⁷ Socialinės rehabilitacijos tarnybų veikla. <http://www.nplc.lt:8000/asis/>; prisijungimo laikas: 2010-11-05.

Iš 1 lentelės matoma, kad nuo 2005 m. nuteistųjų kasmet įdarbinama mažiau – pokytis per 5 metus sudaro 8,6 proc. Įdarbintų nusikaltėlių dalis bendrame įkalintų asmenų skaičiuje sudaro vidutiniškai apie 25 proc. Taigi apie tris ketvirtadalius nuteistųjų kasmet nebuvo užimti darbine veikla. Tam galėjo turėti įtakos ne tik penitencinių įstaigų vykdoma taupymo politika, bet ir pačių nuteistųjų mažas poreikis dalyvauti darbinėje veikloje, nes, kaip minėta, resocializacijos programos remiasi savanoriškumo principu.

1 lentelė. Įdarbintų nuteistųjų asmenų 2004–2009 m. darbo rodikliai⁹⁸

	2005 m.	2006 m.	2007 m.	2008 m.	2009 m.	Pokytis nuo 2005 m., proc.
Įdarbinta asmenų / ataskaita / su įdarbintais ūkio darbuose / žmonių	2016	2036	2110	1929	1860	-8,6
Iš viso nuteistųjų skaičius	8125	8137	8079	7866	8267	3,0
Įdarbintųjų dalis nuo visų įkalintų asmenų skaičiaus, procentais.	24,8	25,0	26,1	24,5	22,5	2,9

Nusikaltėlių resocializacijos įgyvendinimas yra veikiamas ir kitų išorinių ir vidinių veiksnių.

Pirmiausia prie teigiamų veiksnių galima priskirti dalyvių skaičiaus resocializacijos programose didėjimą, ypač priemonėse, susijusiose su nusikaltėlių profesiniu lavinimu. Profesinių mokyklų ir universitetų dalyvavimas nusikaltėlių resocializacijos programose yra labai reikšmingas, nes nusikaltėliai įgyja profesinių įgūdžių iš pedagoginio profilio specialistų, turinčių mokymo patirties ir būtiną kvalifikaciją.

Naujos technologijos panaudojamos ir siekiant didinti nusikaltėlių įdarbinimo galimybes. Pavyzdžiui, Kauno regiono pataisos namai, kurie išsiskiria iš kitų pataisos namų dideliu resocializacijos programų vykdymo skaičiumi (iki 25 programų per 2009 m.), 2010 m. baigė įgyvendinti „Interaktyvią informacinę profesinio orientavimo ir nuteistųjų įdarbinimo sistemą“, kuri yra pasiekama interaktyviu adresu www.eikpirmyn.lt. Sistema sukurta siekiant sujungti su

⁹⁸ Įdarbintų nuteistųjų skaičius. <http://www.nplc.lt:8000/asis/>; prisijungimo laikas: 2010-11-10; Asmenų, laikomų Kalėjimų departamentui pavaldžiose įstaigose, suvestinė apskaita. <http://www.nplc.lt/sena/stat/atas/prd/asm/asm.htm>; prisijungimo laikas: 2010-11-10.

nusikaltėlių resocializacija susijusius subjektus – nuteistuosius, potencialius darbdavius ir pataisos inspekcijų pareigūnus⁹⁹.

Laisvės atėmimo vietose organizuojami ir kiti įvairūs renginiai. Pavyzdžiui, 2007 m. surengta 2540 renginių¹⁰⁰, 2008 m. – 5022, o 2009 m. – 8464 užsiėmimai moralės, ekonomikos ir teisės klausimais. Tai pat organizuojami sporto ir kultūros renginiai, 2008 m. – 1346, o 2009 m. – 1265 renginiai¹⁰¹.

Prie neigiamų veiksnių reikia priskirti mažėjantį įdarbintų nusikaltėlių skaičių. Tokią situaciją lemia penitencinių įstaigų taupymo politika darbo vietų kūrimo atžvilgiu, prie to prisideda ir mokami maži darbo užmokesčiai, kurie nemotyvuoja nusikaltėlių dirbti (žr. 2 lent.).

2 lentelė. Įdarbintų nuteistųjų vidutinis darbo užmokestis 2004–2007 m.¹⁰²

	2004 m.	2005 m.	2006 m.	2007 m.
Vidutinis mėnesinis uždarbis / Lt	205,60	217,90	254,08	290,69

Iš 2 lentelės matoma, kad nors nuo 2004 m. nusikaltėlių darbo užmokestis didėjo, visgi tai yra labai mažos sumos.

Kiti nusikaltėlių resocializacijos sąlygas bloginantys veiksniai yra didelis izoliacijoje laikomų nusikaltėlių skaičius. Tokią situaciją, be abejo, lemia didėjantis nusikalstamumas, prie kurio prisideda ir griežtos bausmės. Kasmet vidutiniškai penitencinėse įstaigose laikoma apie 8 000 kalinių. Pažymima, kad Lietuvos daugumos kalėjimų būklė yra apgailėtina, nes jie yra seniai pastatyti ir perpildyti. Todėl naujų kalinimo įstaigų statyba Lietuvoje prisidėtų prie kalinių resocializacijos aplinkos gerinimo.

Šalies ekonominio nuosmukio sąlygomis nusikaltėlių pataisos įstaigų ekonominė ir finansinė padėtis pasidarė dar sudėtingesnė. Į penitencines įstaigas pakliūva vis daugiau nusikaltėlių, neturinčių profesijos bei darbo įgūdžių. Valstybės pataisos įstaigoms tenka savarankiškai rūpintis

⁹⁹ Projekto „Kompleksinis asmenų, nuteistų bausmėmis nesusijusiomis su laisvės atėmimu, paruošimas integracijai į darbo rinką“ Nr. VP1-1.3-SADM-02-K-01-032 viešinimas, 2010. http://www.krpi.lt/?pg=6&lang=1&menu_id=73; prisijungimo laikas: 2010-11-26.

¹⁰⁰ Nusikalstamumas ir teisėsaugos institucijų veikla, 2008. <http://www.Stat.gov.lt/lt/catalog/viewfree/?id=1568>; prisijungimo laikas: 2010-11-24.

¹⁰¹ Nusikalstamumas ir teisėsaugos institucijų veikla, 2009. <http://www.Stat.gov.lt/lt/catalog/viewfree/?id=1858>; prisijungimo laikas: 2010-11-24.

¹⁰² Darbas su nuteistaisiais, esančiais regionų pataisos inspekcijų teritorinių padalinių įskaitoje. <http://www.nplc.lt:8000/asis/>; prisijungimo laikas: 2010-11-10.

nuteistųjų lavinimu, kuris pakankamai brangiai kainuoja. Dėl šių priežasčių darosi sudėtinga išlaikyti turimas nuteistųjų darbo vietas, jau nekalbant apie šių vietų didinimą¹⁰³.

Be to, resocializacijos programos vertinti yra sudėtinga dėl to, kad jos trumpalaikės, dažnai vykdomos vienerius metus, todėl sudėtinga spręsti, ar jos duoda apčiuopiamą poveikį programoje dalyvavusiems nusikaltėliams. Duomenų analizė parodė, kad tokiose programose dalyvauja kur kas mažiau nuteistųjų, nei jų yra kalinama. Iš dalies tai galima paaiškinti tuo, kad anksčiau jose dalyvavę nusikaltėliai neturi poreikio, kiti neturi motyvacijos, dar kitiems nesudaromos sąlygos dalyvauti, o kai kurie nebaigia pradėtos programos, nes yra perkeltami į kitą vietą ar paleidžiami. Taigi galima teigti, kad programoms trūksta nuoseklumo, sistemiškumo ir tęstinumo.

¹⁰³ Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos 2009 metų veiklos ataskaita. http://www.kalejimudepartamentas.lt/?item=vkl_at_mt&lang=1; prisijungimo laikas: 2010-11-05.

4. RESOCIALIZACIJOS PRIEMONIŲ TAIKYMAS VILNIAUS MIESTO 2-UOSIUOSE PATAISOS NAMUOSE

4.1 Tyrimo metodika ir organizavimas

Tyrimo tikslas – ištirti asmenų, atliekančių bausmę Vilniaus miesto 2-uosiuose pataisos namuose, dezadaptacijos priežastis ir jų požiūrį į resocializacijos priemones bei išanalizuoti, kokios socialinės pagalbos trūksta nuteistiesiems ir kokios pagalbos jie norėtų sulaukti iš tam tikrų institucijų.

Tiriamieji – nuteistieji, atliekantys bausmę Vilniaus miesto 2-uosiuose pataisos namuose.

Tyrimo metodas: siekiant užsibrėžto tikslo ir išspręsti iškeltus uždavinius buvo naudojama *anketinė apklausa*. Respondentų duomenų patikimumas buvo užtikrintas, pasirinkus anoniminę anketą (žr. priedą). Šią anketą sudarė 38 klausimai.

Anketa buvo sudaryta iš *atvirų*, kai respondentas savarankiškai formulavo atsakymus, ir *uždaru*, kai tiriamasis rinkosi atsakymą iš pateiktų variantų, klausimų.

Anketa buvo sudaryta iš kelių grupių klausimų, kuriuos galima suskirstyti taip:

- respondentų socialiniai / demografiniai duomenys;
- duomenys apie darbą;
- duomenys apie mokslą;
- nuteistųjų dalyvavimo resocializacijos programose galimybes;
- nuteistųjų nuomonė apie socialinių ryšių išsaugojimo ir palaikymo būdus;
- nuteistųjų požiūris į neformalias elgesio taisykles;
- duomenys apie socialinės pagalbos teikimo galimybes;
- duomenys apie nuteistųjų ateities planus ir lūkesčius.

Anketinės apklausos eiga: tyrimas vyko Vilniaus m. 2-uosiuose pataisos namuose. Respondentų anketavimas vyko 4 dienas 2008 m. lapkričio mėn. Tyrimo metu buvo apklausta 70 nuteistųjų, atliekančių bausmę Vilniaus m. 2-uosiuose pataisos namuose. Visi tiriamieji buvo vyriškos lyties atstovai.

Nuteistųjų asmenų anketinė apklausa Vilniaus m. 2-uosiuose pataisos namuose organizuota gavus šios įstaigos administracijos leidimą. Tyrimo metu buvo išdalinta 70 anketų. Tyrimo analizei

tiko 65 anketos, netiko – 5 anketos, nes jose respondentų atsakymai buvo fragmentiški, paviršutiniški, neinformatyvūs, į pateiktus klausimus atsakyta skubotai, neįsigilinus į jų esmę. Tyrimo metu gauti duomenys šiame darbe bus pateikiami procentine išraiška.

Respondentų apklausa nuo instruktažo pradžios iki anketų gražinimo truko apie 1 val.

Prieš apklausą autorė supažindino nuteistuosius su tyrimo tikslu, nurodė, kokia institucija atlieka tyrimą, taip pat paaiškino anketų pildymo tvarką. Tyrimo metu buvo siekta maksimaliai užtikrinti anonimiškumą, todėl instruktažo metu autorė pabrėžė, kad anketose vardo ir pavardės rašyti nereikia.

Tyrimas vykdytas nepažeidžiant respondentų teisių ir remiantis etikos principais, nes:

- respondentų dalyvavimas apklausoje buvo savanoriškas;
- respondentams buvo garantuojamas konfidencialumas;
- buvo laikomasi teisingumo, teisės į privatumą, geranoriškumo, teisės gauti tikslią informaciją principais.

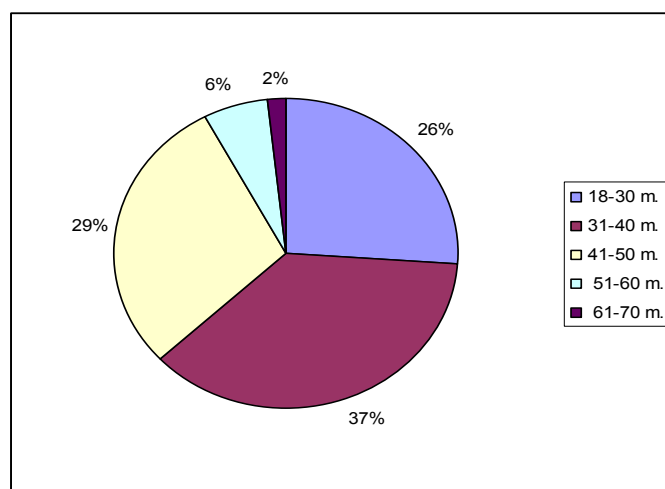
4.2. Tyrimo rezultatai ir jų analizė

Respondentai

Siekiant surinkti duomenis apie pačius tiriamuosius, buvo pateikti klausimai apie respondentų amžių, gyvenamąją vietą, išsilavinimą, bausmės atlikimo terminą.

Tiriamieji buvo suskirstyti į 5 amžiaus grupes.

3 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal amžių

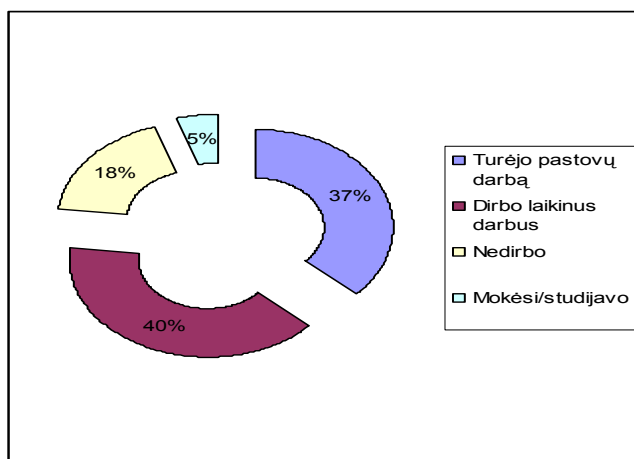

Kaip matyti iš 3 paveikslėlio, didžioji respondentų dalis yra jauni žmonės nuo 18 iki 40 m.

Tyrimo rezultatai rodo, kad dauguma (77 proc.) respondentų prieš patekdami į įkalinimo įstaigą gyveno mieste.

Taip pat buvo pateiktas klausimas apie tai, ką asmenys prieš patekdami į įkalinimo įstaigą veikė.

4 pav. Respondentų veikla iki patenkant į įkalinimo įstaigą

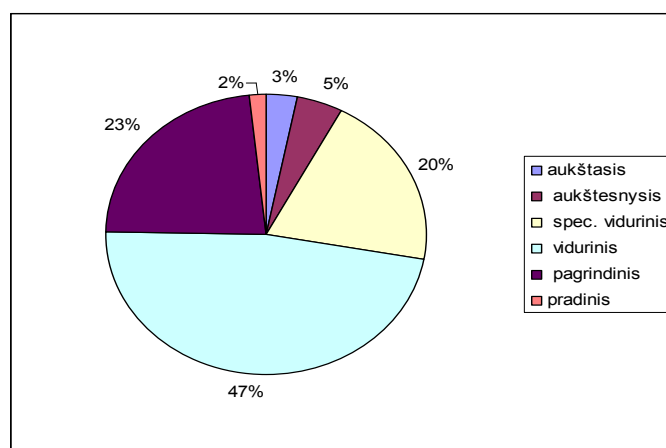

Kaip matyti iš 4 paveikslėlio, dauguma respondentų iki patekdami į įkalinimo įstaigą turėjo menkas darbo galimybes.

Išsilavinimas yra svarbus veiksnys, norint sėkmingai integruotis į visuomenę, nes nuteistieji be išsilavinimo – tai viena iš sunkiausiai į darbo rinką įsiliejančių visuomenės atstovų grupė. Dažniausiai išėję į laisvę jie sunkiai suranda darbą, dažniausiai nežino, kur gali kreiptis pagalbos ar patarimo, kur kreiptis ieškant darbo ir pan., todėl svarbu šiuos žmonės rengti profesinei veiklai dar jiems būnant įkalinimo įstaigoje ir šią veiklą tęsti, jiems išėjus į laisvę.

Siekiant išsiaiškinti respondentų išsilavinimo lygį, buvo klausiama apie jų turimą išsilavinimą.

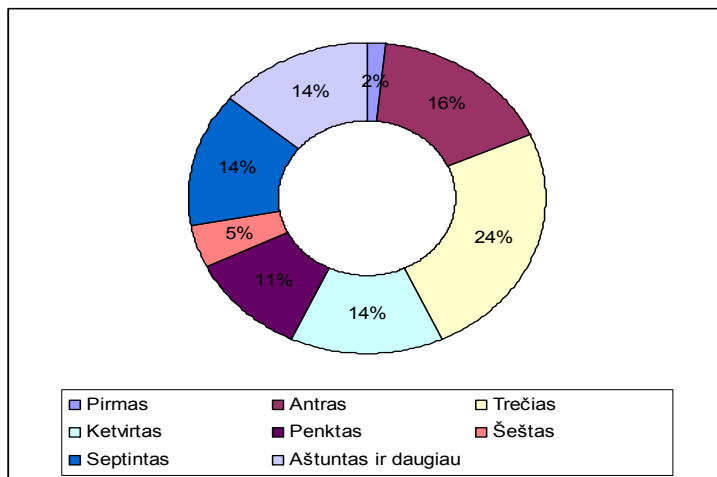
5 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal išsilavinimą

Tyrimo duomenimis dauguma respondentų yra žemo išsilavinimo.

Remiantis atlikto tyrimo duomenimis galima teigti, kad daugiausiai nusikaltimų įvykdo tie asmenys, kurių išsilavinimas yra žemesnis. Vertinant tyrimo metu gautus duomenis, galima prieiti prie išvados, kad išsilavinimas tiesiogiai lemia įvykdytų nusikaltimų skaičių, nes išsilavinusių žmonių užimtumas yra žymiai didesnis, o tai sumažina riziką padaryti nusikaltimą.

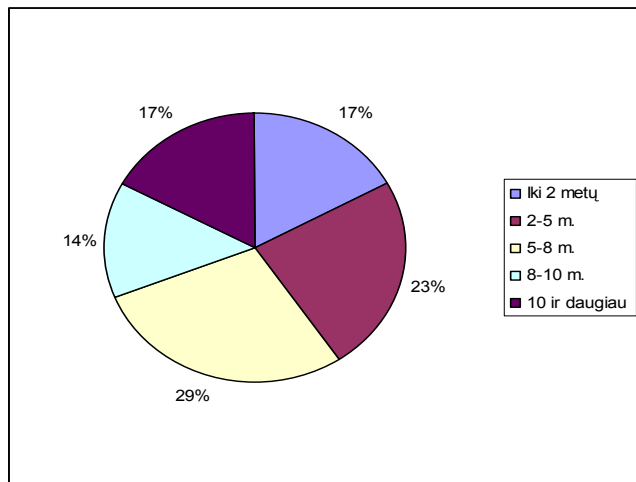
6 pav. Teistumų skaičius procentais

Kaip matyti iš 6 paveikslėlio, dauguma respondentų yra teisti tris ir daugiau kartų.

Apibendrinus 4 ir 6 paveikslėlių duomenis, galima pastebėti nuteistojo asmenybės stigmatizacijos išraišką. Buvęs nuteistasis dėl jam priskirtos stigmatos (teistumo) turi ribotų galimybių susirasti darbą laisvėje. 4 paveikslėlis rodo, kad 40 proc. respondentų dirbo laikinus darbus, o 18 proc. neturėjo darbo. Neturėdamas pragyvenimo šaltinio individas nusikalsta. Padaręs nusikaltimą jis vėl grįžta į pataisos namus. 6 paveikslėlis rodo, kad tiriamos grupės 98 proc. respondentų turi pakartotinį teistumą.

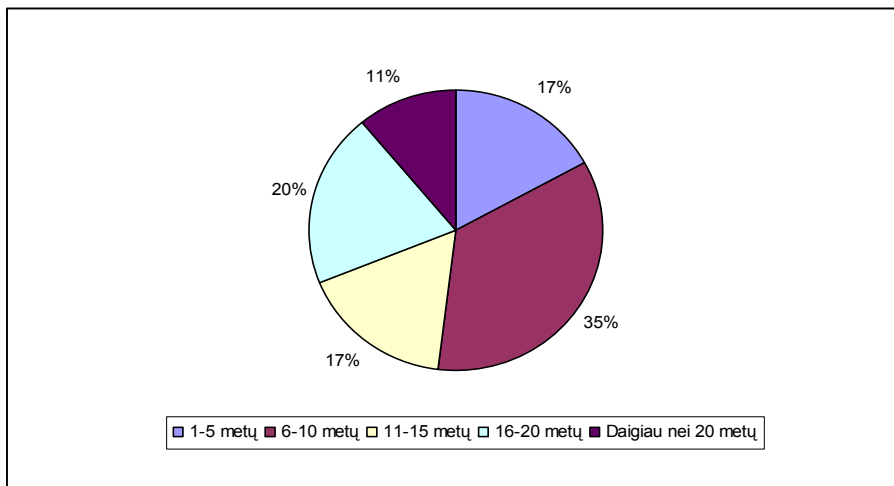
7 pav. Nuteistųjų bausmės terminas

Kaip matyti iš 7 paveikslėlio, dauguma respondentų bausmės terminas sudaro nuo penkerių metų ir daugiau.

Tyrimo metu nuteistųjų teirautasi, kiek iš viso laiko jie praleido laisvės atėmimo įstaigose.

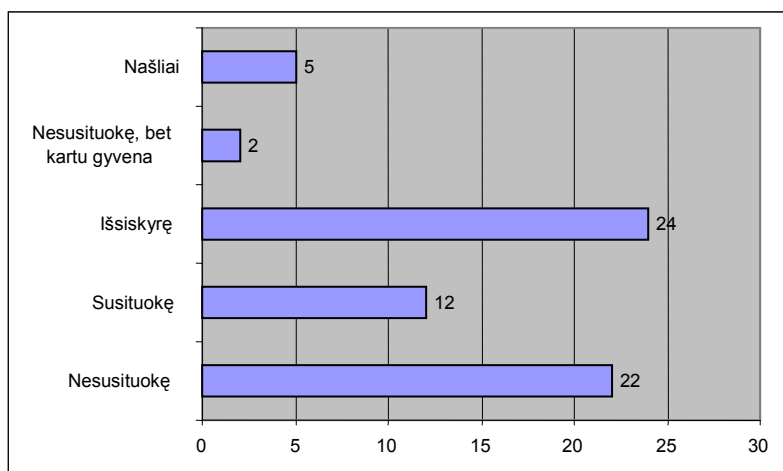
8 pav. Respondentų praleistas laikas laisvės atėmimo įstaigose

Išanalizavus tyrimo duomenis, matyti, kad didžioji dalis respondentų per visą savo gyvenimą praleido laisvės atėmimo įstaigose nuo šešerių metų ir daugiau.

Siekiant išsiaiškinti respondentų šeiminių statusą, buvo klausiama apie jų šeimines padėtis.

9 pav. Respondentų šeiminių padėtis

Rezultatai rodo, kad daugiausia tyrime dalyvavusių respondentų yra praradę šeimą arba jos neturi.

Apibendrintai galima teigti, kad jauni žmonės, neturėdami išsilavinimo ir profesijos, turėdami menkas darbo galimybes, praradę šeimą ar jos neturintys, praleidę 5 ir daugiau metų įkalinimo įstaigoje sunkiai integruojasi į visuomenę, todėl linkę nusikalsti ne vieną, o daugiau kartų.

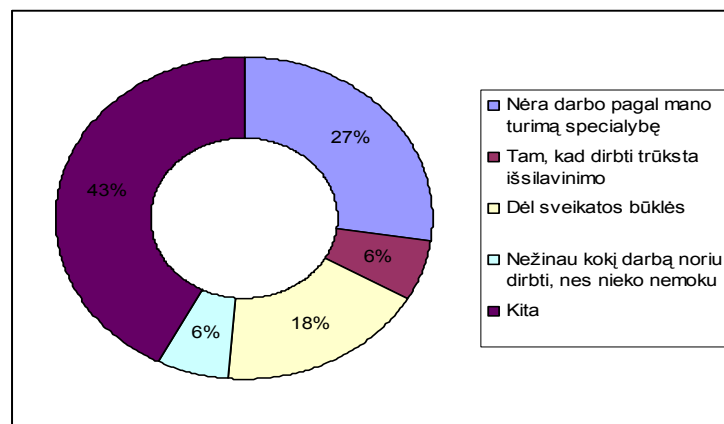
Duomenys apie nuteistųjų darbą įkalinimo įstaigoje

Resocializacijos procese užimtumo organizavimas yra vienas svarbiausių keliamų uždavinių įkalinimo įstaigoms. Darbas – viena svarbiausių resocializacijos priemonių, todėl atliekant tyrimą buvo bandoma atskleisti nuteistųjų požiūrį į darbą įkalinimo įstaigoje.

Respondentų buvo paklausta, ar jie dirba laisvės atėmimo metu.

Kaip rodo apklausos rezultatai, 49 proc. respondentų dirba ir 51 proc. respondentų nedirba šioje įkalinimo įstaigoje. Asmenys, atlikdami laisvės atėmimo bausmę ir nedirbdami, praranda užimtumo bei profesinius įgūdžius, o tai skatina jų dezadaptaciją. Todėl labai svarbu atskleisti priežastis, dėl kurių nuteistieji nedirba.

10 pav. Respondentų nuomonė, kodėl jie nedirba įkalinimo įstaigoje

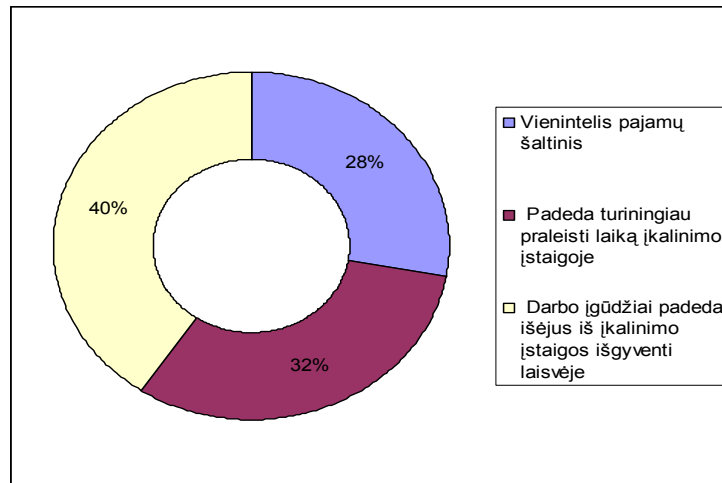

Kaip matyti iš 10 paveikslėlio, 43 proc. nuteistųjų anketose nurodė atsakymo variantą „kita“, jį sukonkretino išskirdami tris priežastis: trūksta darbo vietų, mažas darbo užmokestis, dirbančiuosius smerkia kiti nuteistieji.

Šiuo atveju galime daryti prielaidą, kad minėtos priežastys didina nusikaltėlių socialinę dezadaptaciją ir mažina resocializacijos efektyvumą.

Apklausos rezultatai rodo, kad 49 proc. respondentų dirba įkalinimo įstaigoje, todėl yra labai svarbu atskleisti jų požiūrį į darbą.

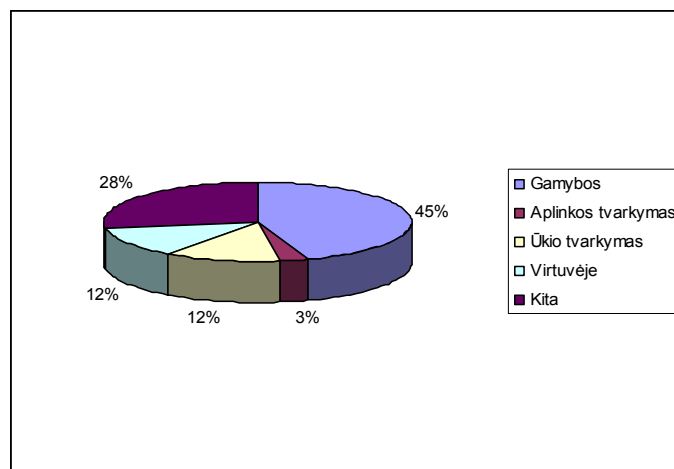
11 pav. Dirbančių respondentų požiūris į darbą

Tyrimo duomenimis visi dirbantys respondentai turi teigiamą požiūrį į darbą.

Tyrimo metu respondentų buvo teirautasi, kokį darbą jie norėtų dirbti būdami įkalinimo įstaigoje.

12 pav. Respondentų nuomonė, kokį darbą jie norėtų dirbti

Kaip matyti iš 12 paveikslėlio, dauguma respondentų norėtų dirbti gamyboje, suvirintoju, apdailininku. Dalis nuteistųjų norėtų dirbti kūrybinį darbą.

Apibendrinant galima teigti, kad įkalinimo įstaigoje pagrindinės nedirbančių nuteistųjų nedarbo priežastys yra darbo vietų trūkumas, mažas darbo užmokestis, egzistuojančios neformalios taisyklės. Galima daryti prielaidą, kad skatinimo sąlygomis dirbti būtų didesnis darbo užmokestis už atliktą darbą, darbo vietų pagal turimą specialybę pasirinkimas, nedirbančių nuteistųjų neigiamo požiūrio mažinimas auklėjamoju darbu. Dirbantys respondentai deklaruoja teigiamą požiūrį į darbą, dauguma jų mano, kad darbo įgūdžiai padės išėjus iš įkalinimo įstaigos išgyventi laisvėje. Galima tendencija, kad į laisvę išėję dirbę įkalinimo įstaigoje nuteistieji planuoja veikti pozityvia linkme.

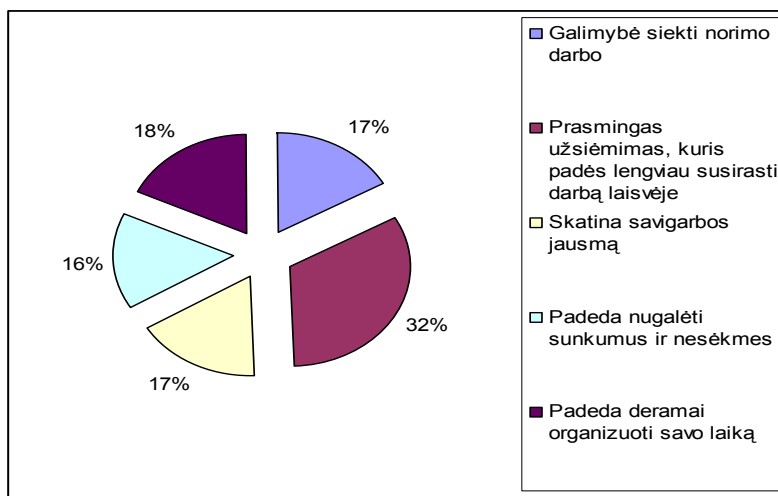
Duomenys apie mokslą

Respondentų buvo paklausta, ar jie mokosi įkalinimo įstaigoje.

Apklaustos rezultatai rodo, kad daugiau nei pusė (57 proc.) respondentų mokosi įkalinimo įstaigoje.

Tyrimo metu buvo bandoma atskleisti nuteistųjų požiūrį į mokslą ir mokymąsi.

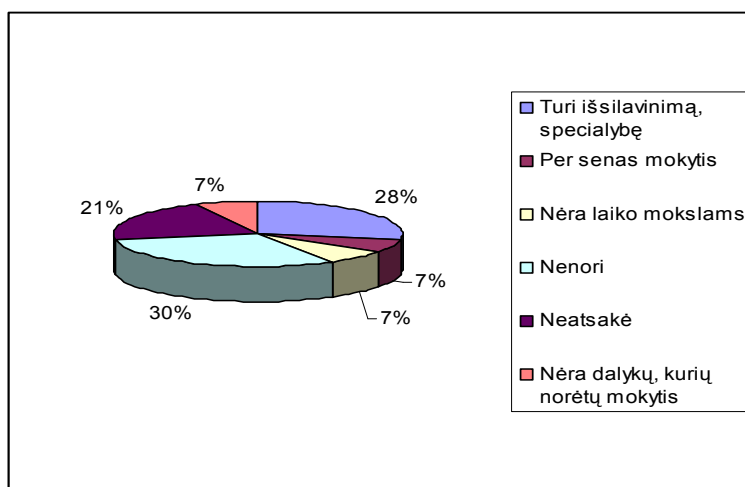
13 pav. Besimokančių respondentų požiūris į mokslą

Kaip matyti iš 13 paveikslėlio, visi besimokantys respondentai turi teigiamą požiūrį į mokslą. Tai rodo jų teigiamą motyvaciją mokymosi atžvilgiu.

43 proc. respondentų nurodė, kad jie nesimoko būdami įkalinimo įstaigoje. Respondentai įvardijo priežastis, kodėl to nedaro.

14 pav. Priežastys, dėl ko respondentai nesimoko

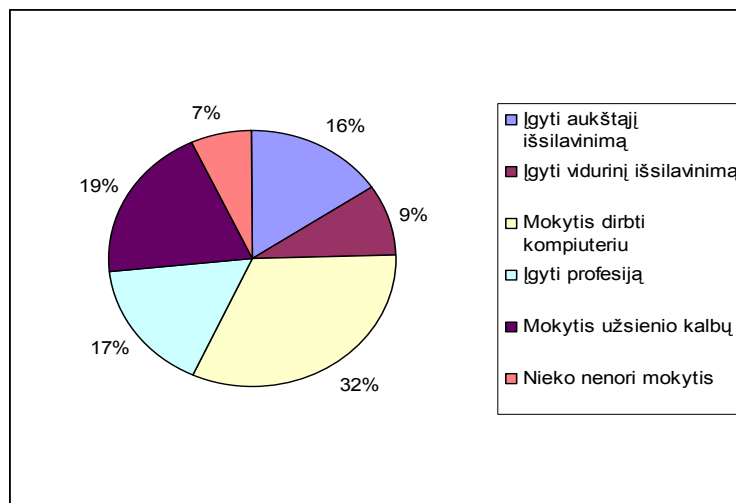

Kaip matyti iš 14 paveikslėlio, daugiau negu pusė respondentų pažymėjo, kad nenori mokyti, arba neatsakė į šį klausimą. Šiuo atveju galima daryti prielaidą, kad nuteistieji neturi motyvacijos mokyti.

Nuteistųjų resocializacijos kokybę lemia noras mokytis vieno ar kito dalyko, lankyti užsienio kalbų ar informatikos kursus, nes mokymosi motyvacija yra vienas svarbiausių ir būtinausių aspektų mokymosi procese, kuris padeda nuteistiesiems plėsti savo akiratį bei tobulinti žinias.

Tyrimo metu teirautasi, kokių dalykų norėtų mokytis nuteistieji.

15 pav. Duomenys apie tai, kokių dalykų norėtų mokytis nuteistieji

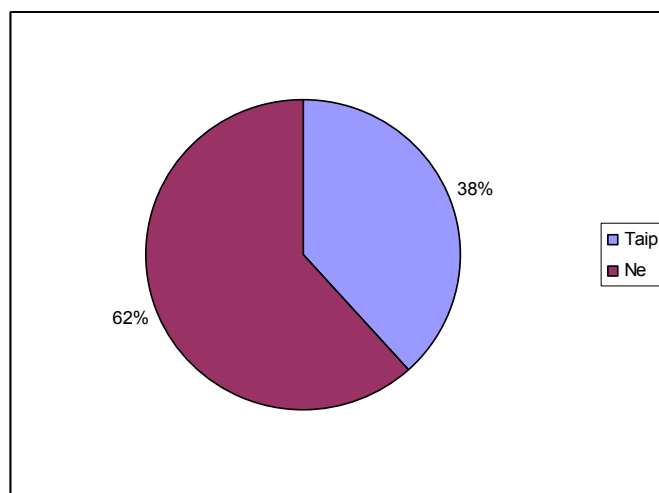
Kaip matyti iš 15 paveikslėlio, dauguma respondentų norėtų mokytis dirbti kompiuteriu, mokytis užsienio kalbų, įgyti profesiją.

Apibendrinus tyrimo rezultatus galima teigti, kad asmenys laisvės atėmimo vietoje supranta, kad išsilavinimas yra reikalinga sąlyga norint lengviau ir greičiau vėl įsijungti į aktyvų visuomeninį gyvenimą. Tarp besimokančiųjų paplitusi teigiama nuostata į mokslą, jie suvokia, kad mokslas yra prasmingas užsiėmimas, kuris padės lengviau susirasti darbą laisvėje. Daugiausia respondentai nori mokytis dirbti kompiuteriu, mokytis užsienio kalbų ir įgyti profesiją. Tačiau nesimokantys nuteistieji neturi noro mokytis.

Nuteistųjų dalyvavimo resocializacijos programose galimybės

Tyrimo metu buvo siekta sužinoti, ar nuteistieji dalyvauja įkalinimo įstaigoje vykdomose resocializacijos programose.

16 pav. Respondentų dalyvavimas resocializacijos programose

Atliktas tyrimas parodė, kad dauguma respondentų Vilniaus miesto 2-uosiuose pataisos namuose resocializacijos programose nedalyvauja. Tai leistų daryti prielaidą, kad nuteistieji nepakankamai domisi vykdoma veikla arba jų nepasiekia informacija apie vykdomas programas.

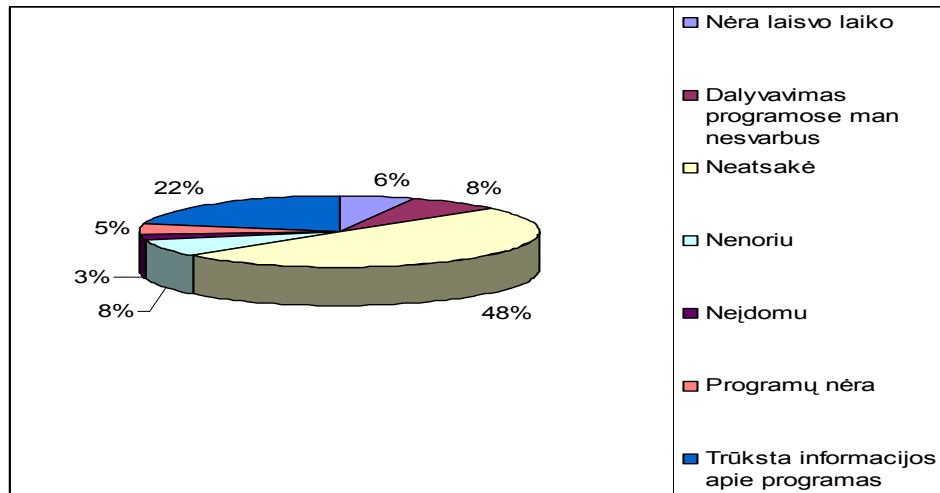
Respondentų buvo paklausta, kokiose resocializacijos programose jie dalyvauja.

3 lentelė. Respondentų dalyvavimas resocializacijos programose

Eil. Nr.	Programos pavadinimas	Procentai
1.	Suaugusiųjų mokymo programa (bendrojo lavinimo programa, profesinio mokymo programa)	10
2.	Naujai atvykusių į pataisos įstaigą nuteistųjų adaptacijos programa	2
3.	Nuteistųjų pataisos programa	1
4.	Integracijos į visuomenę programa	1
5.	Narkomanijos prevencijos programa (narkomanų rehabilitacijos grupė)	8
6.	Smurto prevencijos programa	1
7.	Nuteistųjų laisvalaikio užimtumo programa	1
8.	Asmenų, kuriuos rengiamasi paleisti iš laisvės atėmimo vietos, teisinio ir socialinio švietimo programa	1

Tyrimo duomenys rodo, kad nuteistieji labai vangiai dalyvauja resocializacijos programose, todėl tyrimu buvo bandoma atskleisti, dėl kokių priežasčių nuteistieji nedalyvauja šiose programose.

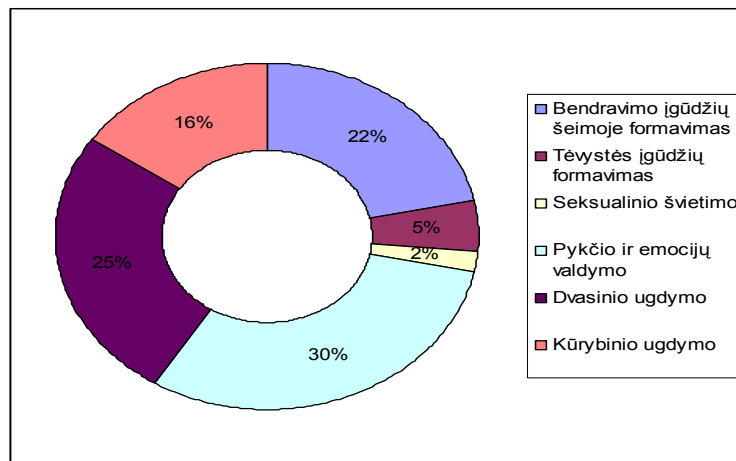
17 pav. Priežastys, dėl ko nuteistieji nedalyvauja programose

Tyrimo duomenys rodo, kad dauguma respondentų nenurodė priežasčių, dėl ko jie nedalyvauja programose. Šiuo atveju galima daryti prielaidą, kad kriminalinė subkultūra, kuri egzistuoja pataisos namuose, draudžia nuteistajam dalyvauti šiose programose ir bendradarbiauti su pataisos namų administracija.

Nors tyrimas parodė (žr. 16 pav.), kad mažas skaičius nuteistųjų dalyvauja resocializacijos programose, tačiau labai aiškiai įvardijo, kokių programų jiems trūksta. Tai rodo, kad nuteistieji nėra abejingi savo problemų sprendimui ir ruošiasi įsitraukti į tolesnį gyvenimą bendruomenėje.

18 pav. Respondentų nuomonė, kokių programų jiems trūksta

Dauguma respondentų iš pateikto programų sąrašo nurodė keturias programas, kurių jiems trūksta, tai:

- pykčio ir emocijų valdymo;
- dvasinio ugdymo;
- bendravimo įgūdžių šeimoje formavimo;

- kūrybinio ugdymo.

Šiuo atveju galima daryti prielaidą, kad įkalinimo įstaigoje esantiems asmenims labiausiai reikalingos psichologinio pobūdžio ir kūrybinio ugdymo programos. Todėl tikslinga numatyti įkalinimo įstaigoje išplėsti resocializacijos programų sąrašą.

Tyrimo duomenų pagrindu galima teigti, kad dauguma nuteistųjų nedalyvauja resocializacijos programose. Darytina prielaida, kad kriminalinė subkultūra, egzistuojanti pataisos namuose, draudžia nuteistajam dalyvauti šiose programose ir bendradarbiauti su pataisos namų administracija. Tačiau respondentai nėra abejingi savo problemų sprendimui ir pageidautų dalyvauti psichologinio pobūdžio bei kūrybinio ugdymo programose.

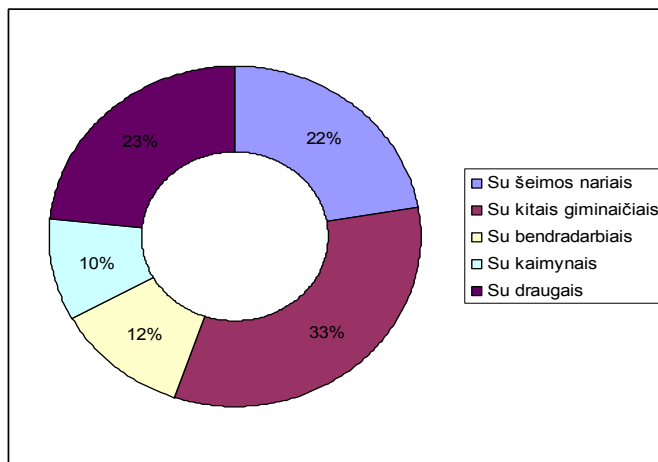
Nuteistųjų nuomonė apie socialinių ryšių išsaugojimo ir palaikymo būdus

Asmenų, atliekančių bausmę, santykiai su artimaisiais, draugais, įstaigos personalu yra svarbūs veiksniai sėkmingai resocializacijai. Šiems asmenims yra labai svarbi artimųjų atjauta ir palaikymas.

Laisvės atėmimo bausmė yra sunkus socialinių ryšių su šeimos nariais, artimaisiais, draugais išbandymas. Neretai šie ryšiai nutrūksta.

Respondentai įvardijo žmones, su kuriais nutrūko ryšiai jiems būnant įkalinimo įstaigoje.

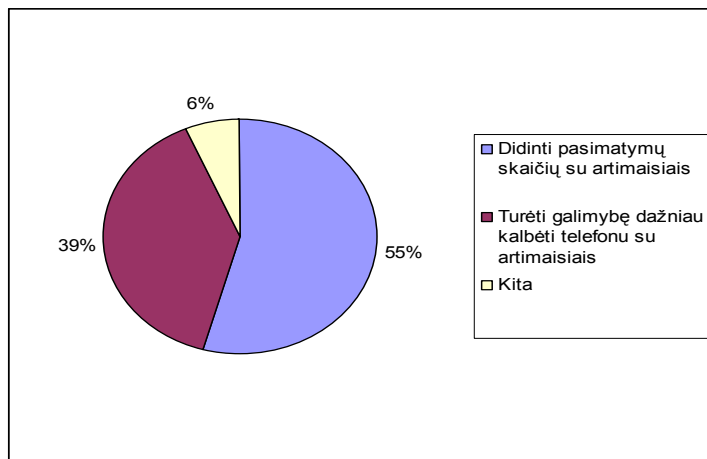
19 pav. Respondentų nuomonė apie žmones, su kuriais nutrūko ryšiai

Kaip matyti iš 19 paveikslėlio, dauguma respondentų pažymėjo, kad atliekant bausmę dažniausiai nutrūko ryšiai su giminaičiais, draugais ir šeimos nariais. Galima daryti prielaidą, kad socialinių ryšių išsaugojimas yra vienas iš efektyvią resocializaciją lemiančių veiksnių.

Socialinių ryšių išsaugojimas yra nuteistojo sėkmingos resocializacijos prielaida, todėl atliekant tyrimą respondentų buvo klausiama, ką reikėtų daryti, kad ryšiai nenutrūktų.

20 pav. Respondentų nuomonė apie socialinių ryšių išlaikymą

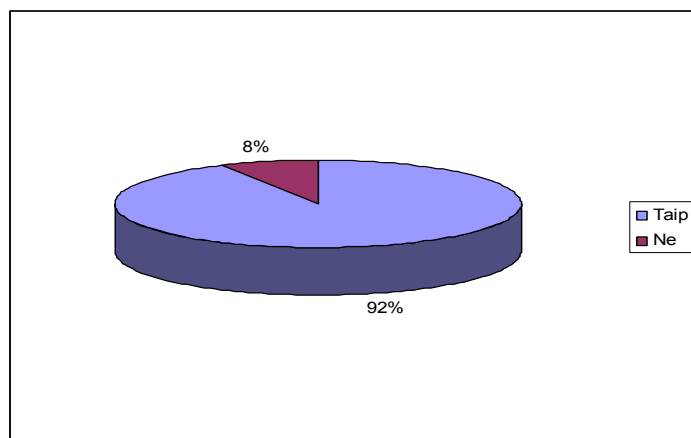
Dauguma respondentų pažymėjo, kad jiems padėtų išsaugoti ryšius su šeima ir artimaisiais didesnis pasimatymų ir telefoninių pokalbių skaičius.

Apibendrinant galima teigti, kad socialinių ryšių su šeima, artimaisiais, draugais išsaugojimas yra sėkmingo resocializacijos proceso veiksnys. Bendravimo su šeima ir artimaisiais galimybių plėtra slypi didinant pasimatymų ir telefoninių pokalbių su artimaisiais skaičių.

Nuteistųjų požiūris į neformalias elgesio taisykles

Nuteistųjų kriminalinė patirtis, nusikaltėlių tarpusavio bendravimas, žinių ir įgūdžių įgijimas apsunkina resocializacijos galimybes, todėl atliekant tyrimą respondentų buvo klausama, ar įkalinimo įstaigoje egzistuoja neformalios elgesio taisyklės, reguliuojančios nuteistųjų elgesį.

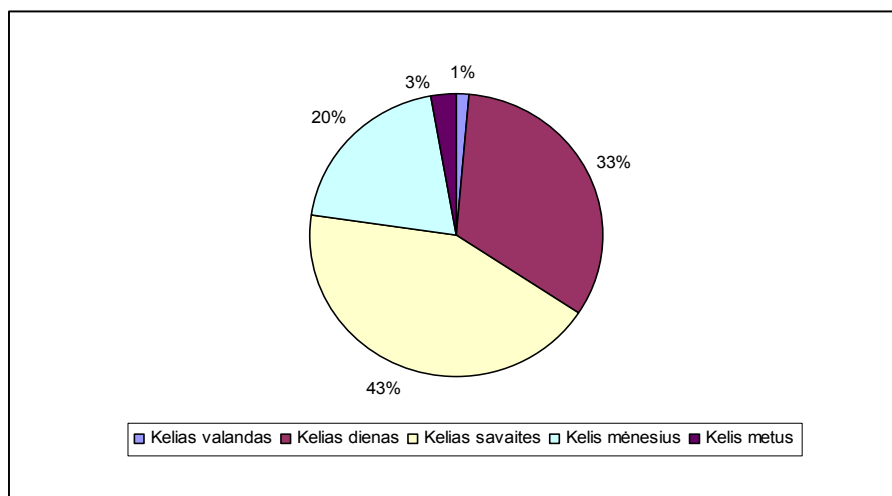
21 pav. Respondentų nuomonė apie neformalias elgesio taisykles

Kaip matyti iš 21 paveikslėlio, net 92 proc. respondentų nurodo, kad įkalinimo įstaigoje egzistuoja neformalios elgesio taisyklės, reguliuojančios nuteistųjų elgesį.

Todėl buvo svarbu išsiaiškinti, per kokį laikotarpį, jų nuomone, kalinamas žmogus patiria neigiamą kriminalinės subkultūros poveikį.

22 pav. Laikotarpis, kuris lemia kriminalinės subkultūros neigiamą poveikį nusikaltėliui

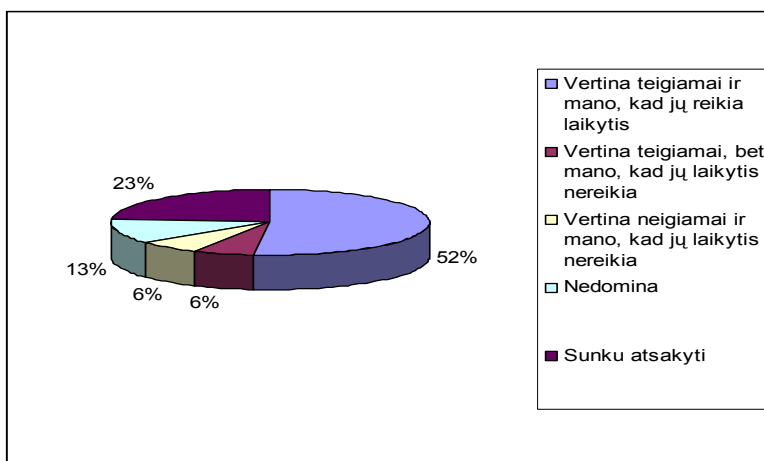
Kaip matyti iš 22 paveikslėlio, kriminalinės subkultūros neigiamam poveikiui susiformuoti pakanka kalėti nuo kelių dienų iki kelių savaičių. Tai rodo, kad kriminalinė subkultūra įkalinimo įstaigoje yra intensyvi ir galinga.

Respondentai įvardijo motyvus, dėl ko neformalios elgesio taisyklės egzistuoja:

- 42 proc. respondentų teigia, kad šios taisyklės palengvina tarpusavio bendravimą ir supratimą;
- 25 proc. mano, kad taisyklės padeda lengviau prisitaikyti prie aplinkos;
- 20 proc. leidžia saugiau jaustis;
- 13 proc. padeda užsitarnauti pagarbą.

Respondentų buvo paprašyta išsakyti nuomonę apie neformalias elgesio taisykles.

23 pav. Respondentų požiūris į neformalias elgesio taisykles

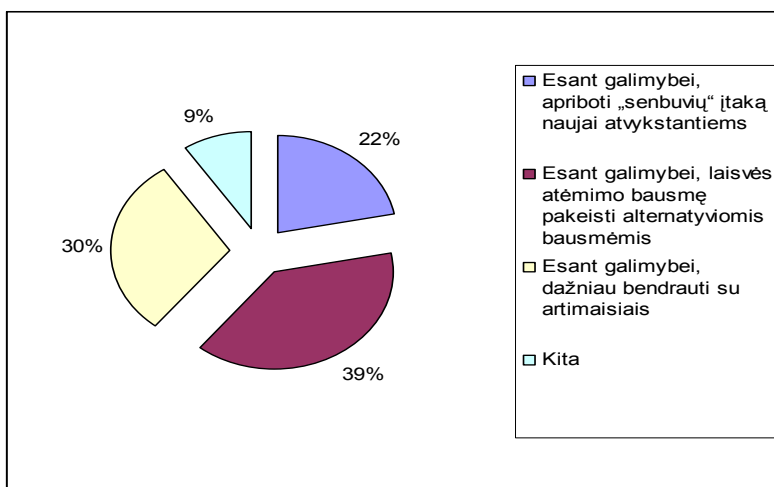

Tyrimo rezultatai rodo, kad dauguma respondentų neformalias elgesio taisykles vertina teigiamai ir mano, kad jų reikia laikytis, ir tik maža dalis respondentų neformalias elgesio taisykles vertina neigiamai ir mano, kad jų laikytis nereikia. Galima daryti išvadą, kad minėtoje įkalinimo įstaigoje yra nusistovėjęs teigiamas požiūris į neformalias elgesio taisykles.

Į klausimą „Ar įstaigos administracija pajėgi panaikinti neformalias elgesio taisykles?“ 60 proc. respondentų atsakė, kad administracija jų negali panaikinti. 40 proc. teigia, kad administracija pajėgi panaikinti šias taisykles.

Respondentų taip pat teirautasi, kaip, jų manymu, galima panaikinti šias taisykles.

24 pav. Respondentų nuomonė apie tai, kas galėtų panaikinti neformalias elgesio taisykles

Kaip matyti iš 24 paveikslėlio, respondentai nurodo būdus, kurie galėtų panaikinti ar sumažinti neformalių elgesio taisyklių egzistavimą įkalinimo įstaigoje. Tokius respondentų atsakymus gali nulemti jų suinteresuotumas turėti daugiau pasimatymų, trumpesnio laikotarpio laisvės atėmimo bausmę.

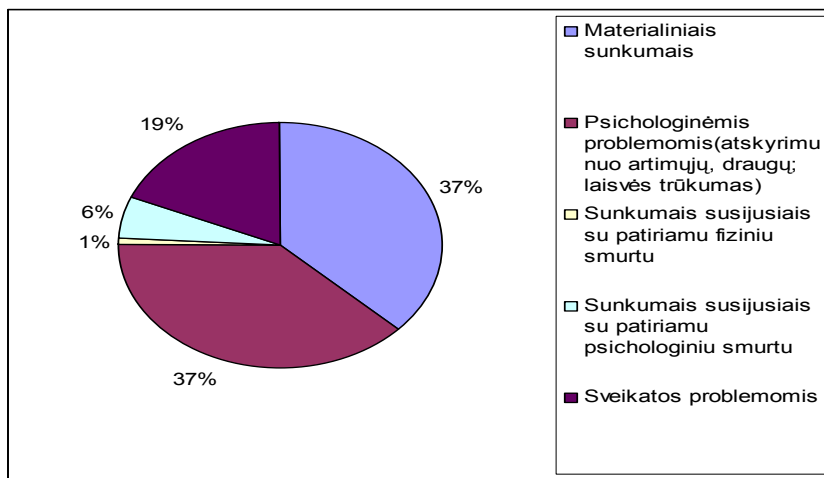
Remiantis tyrimo duomenimis, galima teigti, kad įkalinimo įstaigoje yra įsitvirtinusi kriminalinė nuteistųjų subkultūra. 92 proc. respondentų nurodė, kad egzistuoja neformalios elgesio taisyklės. Anot respondentų, šios taisyklės palengvina tarpusavio bendravimą ir supratimą, padeda lengviau prisitaikyti prie aplinkos. Toks taisyklių supratimas didina nuteistųjų dezadaptaciją, resocializacijos procesas tampa ilgalaikis, reikalaujantis nemažai pastangų ir pakantumo. Siekiant mažinti subkultūros įtaką naujai atvykusiems nuteistiesiems, pageidautina juos atskirti nuo senbuvų. Kitas būdas, kuris padėtų sumažinti kriminalinės subkultūros intensyvumą ir galingumą, būtų laisvės atėmimo bausmės pakeitimas alternatyviaja bausme.

Socialinės pagalbos teikimo galimybės

Teikiant pagalbą nuteistiesiems labai svarbu identifikuoti nuteistųjų problemų spektrą įkalinimo įstaigoje.

Tyrimo metu respondentų buvo klausta, su kokiomis problemomis jie susiduria laisvės atėmimo laikotarpiu.

25 pav. Nuteistųjų patiriamos problemos laisvės įkalinimo įstaigoje

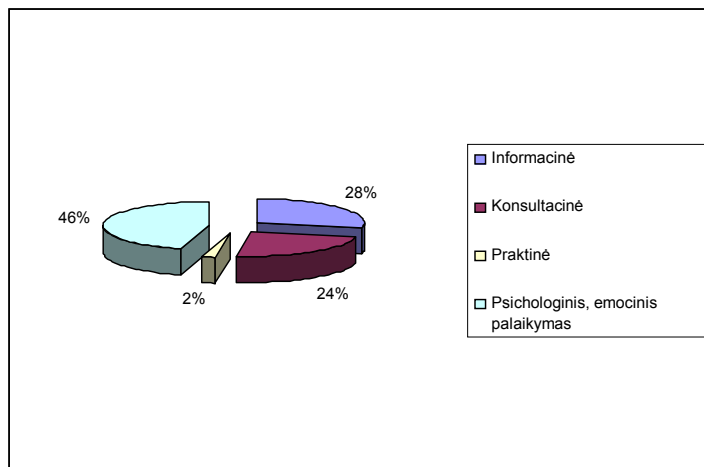
Gauti duomenys rodo, kad visi respondentai laisvės įkalinimo įstaigoje patiria problemų, tarp pagrindinių įvardytos psichologinės problemos ir materialiniai sunkumai.

Siekiant išsiaiškinti, ar nuteistieji kreipiasi pagalbos į socialinius darbuotojus, respondentams buvo pateiktas klausimas „Ar Jums yra tekę bendrauti su socialiniu darbuotoju?“.

Tyrimo duomenys atskleidė, kad su socialiniu darbuotoju bendravo daugiau nei pusė tyrime dalyvavusių nuteistųjų – 33, tai sudaro 51 proc. visų tiriamųjų, o likusieji – 32 (49 proc.) respondentai nesikreipė pagalbos į socialinius darbuotojus.

Tyrimo metu siekta sužinoti, kokią pagalbą nuteistieji gavo iš socialinio darbuotojo.

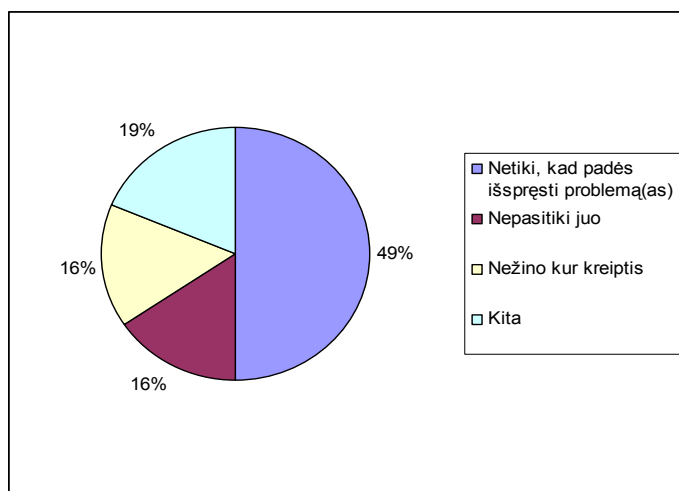
26 pav. Socialinio darbuotojo suteikta pagalba

Tyrimo duomenys rodo, kad dauguma nuteistųjų kreipiasi į socialinius darbuotojus psichologinės paramos ir naudingos informacinės pagalbos.

49 proc. respondentų nesikreipia pagalbos į socialinį darbuotoją, atliekant tyrimą teirautasi, kodėl to nedaroma.

27 pav. Priežastys, dėl ko nuteistieji nesikreipia pagalbos į socialinį darbuotoją

Kaip matyti iš 27 paveikslėlio, dauguma respondentų nesikreipia pagalbos į socialinį darbuotoją, kadangi jie netiki, jog šis padės išspręsti jų problemas arba juo nepasitiki.

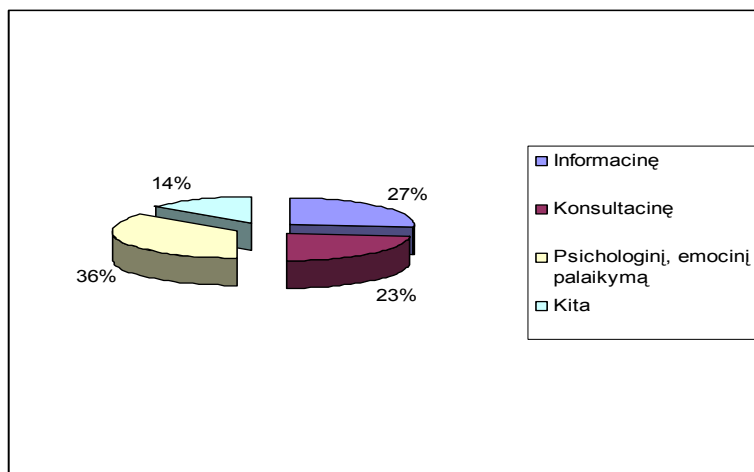
Remiantis tyrimo medžiaga galima teigti, kad nuteistiesiems trūksta informacijos apie socialinio darbuotojo funkcijas ir teikiamas pagalbos rūšis. Didesnė informacijos sklaida – atmintinių leidyba apie socialinio darbuotojo veiklą leistų informuoti nuteistuosius ir pasiekti tuos adresatus, kuriems yra reikalinga pagalba.

Tyrimo metu nustatyta (žr. 25 pav.), kad 37 proc. respondentų patiria psichologinių problemų. Todėl respondentams buvo pateiktas klausimas „Ar jiems yra tekę bendrauti su psichologu?“.

Su psichologu bendravo daugelis nuteistųjų – 42, tai sudaro 65 proc. visų tiriamųjų. 23 (35 proc.) respondentai nesikreipė pagalbos į psichologą.

Tyrimo metu siekta sužinoti, kokią pagalbą nuteistieji gavo iš psichologo.

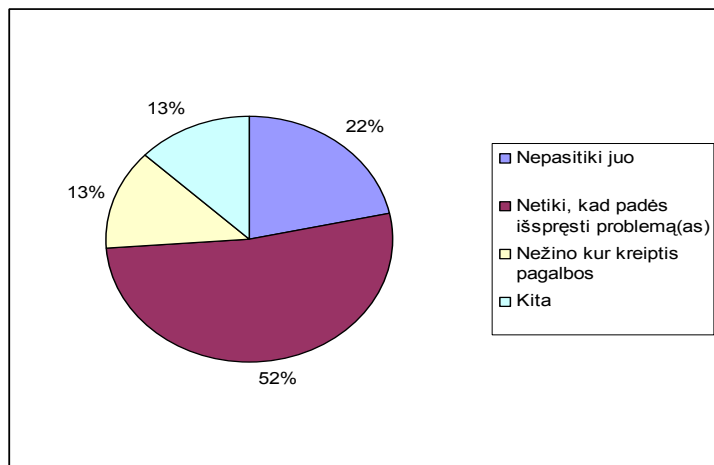
28 pav. Psichologo suteikta pagalba

Tyrimo duomenys rodo, kad dauguma respondentų kreipiasi į psichologą dėl psichologinės paramos ir naudingos informacinės pagalbos.

35 proc. respondentų nesikreipia pagalbos į psichologą, atliekant tyrimą teirautasi, kodėl to nedaroma.

29 pav. Priežastys, dėl ko nuteistieji nesikreipia pagalbos į psichologą

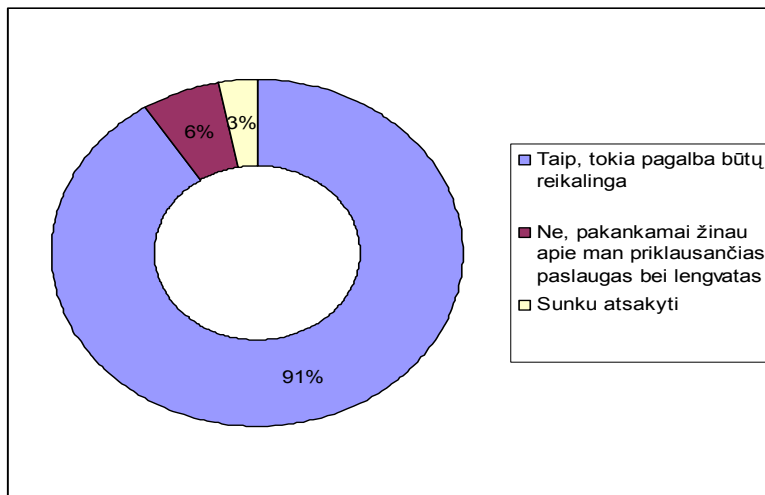
Kaip matyti iš 29 paveikslėlio, dauguma respondentų nesikreipia pagalbos į psichologą, kadangi jie netiki, kad šis padės išspręsti jų problemas arba juo nepasitiki.

Apibendrinant tyrimo rezultatus galima teigti, kad į socialinius darbuotojus ir psichologus kreipiasi daugiau nei pusė respondentų, tai rodo, kad ši pagalba yra reikalinga ir būtina nuteistiesiems, todėl būtina skleisti daugiau informacijos apie socialinio darbuotojo ir psichologo teikiamos pagalbos rūšis. Tačiau nemaža respondentų dalis netiki, kad šie specialistai gali išspręsti jų problemas ir jais nepasitiki, todėl būtina kelti įkalinimo įstaigų personalo kvalifikaciją ir ugdyti reikiamas kompetencijas.

Duomenys apie ateities planus ir lūkesčius

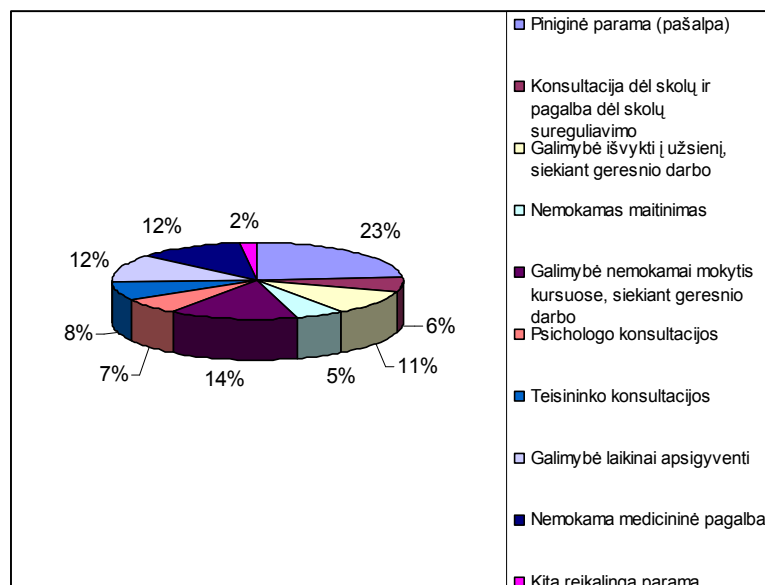
Į pateiktą klausimą „Ar Jums būtų naudinga institucijų, kurios suteikia žinių apie esamas paslaugas, pašalpas, lengvatas ir kitas socialines garantijas iš įkalinimo įstaigų išėjusiems nuteistiesiems, pagalba?“ respondentai vienareikšmiškai atsakė, kad tokia pagalba būtų reikalinga. Tai rodo, kad nuteistieji neabejingi savo problemų sprendimui ir rengiasi grįžti į visuomenę.

30 pav. Duomenys apie institucijų, kurios suteikia žinių apie esamas paslaugas, pašalpas, lengvatas ir kitas socialines garantijas iš įkalinimo įstaigų išėjusiems nuteistiesiems, pagalbos reikalingumą

Į pateiktą klausimą, kokią paramą jie norėtų gauti pasibaigus bausmės atlikimo terminui, visi respondentai nurodė įvairios pagalbos būtinumą.

31 pav. Respondentų atsakymai, kokią paramą jie norėtų gauti pasibaigus bausmės atlikimo terminui

Savo atsakymuose respondentai nurodė jiems aktualias paramos rūšis. Respondentų nuomone, ši parama palengvintų jiems adaptuotis visuomenėje.

Svarbus yra pačių nuteistųjų požiūris į gyvenimą ir ateities perspektyvas.

Į pateiktą klausimą „Kokie svarbiausi poreikiai Jums iškils pasibaigus bausmės atlikimo terminui?“ daugiau nei pusė apklaustųjų – 42 (65 proc.) nurodė, kad norėtų susirasti darbą ir turėti būstą, 23 (35 proc.) – sukurti šeimą.

Apibendrinus galima teigti, kad nuteistieji planuoja savo ateitį dar būdami laisvės atėmimo vietoje. Jie nurodė įvairios pagalbos būtinumą. Savo planus sieja su darbo, būsto, šeimos turėjimu. Tai, kad nuteistieji turi teigiamų ateities siekių ir planų, padės lengviau šiems asmenims adaptuotis visuomenėje.

IŠVADOS

Magistro baigiamajame darbe numatytas tyrimo tikslas ir uždaviniai yra įvykdyti. Atlikto tyrimo rezultatai patvirtino iškeltą hipotezę.

1. Dezadaptacija – tai žmogaus būseną, atspindinti jo negebėjimą prisitaikyti prie aplinkos sąlygų. Ją sudaro kokybinių požymių kompleksas, kurio turinį lemia daugelis veiksnių. Svarbiausiu nusikaltėlių dezadaptacijos požymiu tikslinga laikyti individo psicho-socialinių sutrikimų kompleksą. Psichologinės dezadaptacijos pradžią, trukmę ir laipsnį lemia individo psichologinių gynybinių mechanizmų išsekimas. Socialinės dezadaptacijos požymiai parodo individo socializacijos ir socialinės sąveikos su kitais žmonėmis, gyvenimo, profesines bei kitas socialines problemas atspindinčius požymius.

2. Resocializacija gali būti suprantama kaip nesibaigiantis nusikaltėlio pozityvių kokybinių pokyčių procesas, pasižymintis tokiais požymiais, kaip: prosocialios kultūros dedamųjų įsisavinimu, savo poreikių suvokimu ir psichologiniu pasirengimu įgyvendinti resocializaciją, protiniu gebėjimu įsisavinti jam taikomas resocializacijos programas.

3. Nusikaltėlių dezadaptacijai daro poveikį mezo ir mikro aplinkos veiksniai. Prie mezo aplinkos veiksnių priskiriami: šeima, mokykla, bendruomenė (bendraamžiai, kitos socialinės grupės), penitencinės įstaigos, kriminalinė subkultūra, izoliacija. Prie mikro aplinkos veiksnių priskiriami individo asmenybės bruožai, psichologinė būseną, ligos, reakcijos į kitus veiksnius, polinkiai, nuostatos, motyvacija. Šių veiksnių poveikis gali būti tiek tiesioginis, tiek ir netiesioginis, tai priklauso nuo to, kiek artimai individas patiria asocialią aplinkinių elgseną ir kaip į ją reaguoja.

4. Nusikaltėlių resocializacijai daro poveikį mezo ir mikro aplinkos veiksniai. Resocializacijos efektyvumą mažinantys veiksniai: mezo – kriminalinė subkultūra, nusikaltėlio atskyrimas nuo šeimos, didelis kalinių skaičius kamerose, nusikaltėlių priešinimasis resocializacijai, profesinių įgūdžių praradimas ir pan.; mikro – išsimokslinimo ir profesinių įgūdžių stoka, deformuotas mąstymas, neigiamos nuostatos, imlumo resocializacijai sumažėjimas. Resocializacijos efektyvumą didinantys veiksniai: mezo – ryšių su išoriniu pasauliu palaikymas, privalomas darbas laisvės atėmimo vietose, nusikaltėlių ugdymas; mikro – nusikaltėlių poreikis resocializacijai, darbui, ugdymui.

5. Atlikto tyrimo duomenys rodo, kad jauni žmonės, be išsilavinimo ir profesijos, turėdami menkas darbo galimybes, praradę šeimą ar neturintys jos, praleidę 5 ir daugiau metų įkalinimo įstaigoje, sunkiai integruojasi į visuomenę, todėl linkę nusikalsti ne vieną, o daugiau kartų.

6. Tyrimo duomenimis, dauguma nedarbingų respondentų nurodė šias nedarbo priežastis: darbo vietų trūkumas, mažas darbo užmokestis, egzistuojančios neformalios taisyklės. Minėtos priežastys didina nusikaltėlių socialinę dezadaptaciją ir mažina resocializacijos efektyvumą.

7. Tyrimu nustatyta, kad dauguma respondentų mokosi. Jie supranta, kad išsilavinimas yra reikalinga sąlyga norint lengviau ir greičiau vėl įsijungti į aktyvų visuomeninį gyvenimą. Tarp besimokančiųjų paplitusi teigiama nuostata į mokslą, jie suvokia, kad mokslas yra prasmingas užsiėmimas, padėsiantis lengviau susirasti darbą laisvėje. Daugiausia respondentai nori mokytis dirbti kompiuteriu, užsienio kalbų ir įgyti profesiją.

8. Atliktos apklausos rezultatai parodė, kad dauguma nuteistųjų nedalyvauja resocializacijos programose. Darytina prielaida, kad kriminalinė subkultūra, egzistuojanti pataisos namuose, draudžia nuteistajam dalyvauti šiose programose ir bendradarbiauti su pataisos namų administracija, tačiau respondentai nėra abejingi savo problemų sprendimui ir pageidautų dalyvauti psichologinio pobūdžio bei kūrybinio ugdymo programose.

9. Tyrimo rezultatai parodė, kad daugumai respondentų didesnis pasimatymų ir telefoninių pokalbių skaičius padėtų jiems išsaugoti ryšius su šeima ir artimaisiais.

10. Atlikto tyrimo duomenų pagrindu galima teigti, kad įkalinimo įstaigoje yra įsitvirtinusi nuteistųjų kriminalinė subkultūra. 92 proc. respondentų nurodė, kad egzistuoja neformalios elgesio taisyklės. Anot respondentų, šios taisyklės palengvina tarpusavio bendravimą ir supratimą, padeda lengviau prisitaikyti prie aplinkos. Toks taisyklių supratimas didina nuteistųjų dezadaptaciją, resocializacijos procesas tampa ilgalaikis, reikalaujantis nemažai pastangų ir pakantumo.

11. Tyrimo rezultatai parodė, kad į socialinius darbuotojus ir psichologus kreipiasi daugiau nei pusė respondentų, tai rodo, kad ši pagalba yra reikalinga ir būtina nuteistiesiems. Visgi nemaža respondentų dalis netiki, kad šie specialistai gali išspręsti jų problemas, ir jais nepasitiki.

12. Iš tyrimo rezultatų matyti, kad visi nuteistieji planuoja savo ateitį dar būdami laisvės atėmimo vietoje. Jie nurodė įvairios pagalbos būtinumą. Savo planus sieja su darbo, būsto, šeimos turėjimu. Tai, kad nuteistieji turi teigiamų ateities siekių ir planų, padės lengviau šiems asmenims adaptuotis visuomenėje.

REKOMENDACIJOS

1. Skatinti nuteistuosius dirbti pataisos namuose, didinant darbo užmokestį už atliktą darbą ir darbo vietų pagal turimą specialybę pasirinkimą bei mažinti auklėjamoju darbu su nedirbančiais nuteistaisiais neigiamą požiūrį į darbą, nes darbas įkalinimo įstaigoje yra viena iš pagrindinių efektyvios resocializacijos priemonių.

2. Reikia sudaryti palankias sąlygas nuteistiems asmenims tęsti mokslus / įgyti profesinių įgūdžių / persikvalifikuoti jiems esant laisvės atėmimo vietoje arba tik išėjus iš jos. Rekomenduotina skatinti glaudesnę bendradarbiavimą tarp įkalinimo įstaigos ir teritorinių darbo biržų, siekiant maksimaliai įtraukti socialinės rizikos asmenis į užimtumo programas, skatinant darbdavius keisti mąstymo stereotipą, kad nuteistasis yra nepatikimas ir pavojingas darbininkas.

3. Rekomenduojama įkalinimo įstaigoje išplėsti resocializacijos programų sąrašą – jį papildyti psichologinio pobūdžio ir kūrybinio ugdymo programomis, taip pat aktyviai motyvuoti nuteistuosius dalyvauti resocializacijos programose.

4. Siekiant išsaugoti nuteistųjų socialinius ryšius su jiems artimiausia aplinka, rekomenduotina didinti pasimatymų ir telefoninių pokalbių skaičių, nes socialinių ryšių praradimas yra vienas iš resocializaciją mažinančių veiksnių.

5. Reikia mažinti subkultūros įtaką naujai atvykusiems nuteistiesiems, atskiriant juos nuo senbuvų. Kitas būdas, kuris neleistų plėstis subkultūros įtakai nuteistiesiems, būtų laisvės atėmimo bausmės pakeitimas alternatyviąja bausme.

6. Būtina skleisti daugiau informacijos apie socialinio darbuotojo ir psichologo teikiamos pagalbos rūšis. Siekiant didinti respondentų pasitikėjimą šiais specialistais, būtina kelti jų kvalifikaciją ir ugdyti reikiamas kompetencijas.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

I. Norminė literatūra

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios. 1992, Nr. 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 89-2741.
3. Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso patvirtinimo įstatymas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 73-3084.
4. Dėl kriminalinės subkultūros apraiškų laisvės atėmimo vietose prevencijos programos patvirtinimo, Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos direktoriaus 2009 m. sausio 20 d. įsakymas Nr. V-13. <http://sena.kdmc.lt/>; prisijungimo laikas: 2010-09-11.
5. Europos kalinimo taisyklės. www.etib.lt/site_files/teisinis/Kalinimo%20taisykles.doc; prisijungimo laikas: 2010-10-10.
6. Jungtinių Tautų nepilnamečių, iš kurių atimta laisvė, apsaugos taisyklės (Havano taisyklės). http://www.nplc.lt/sena/nj/Dokumentai/Uzs_teis_aktai/Havano%20taisykles.htm; prisijungimo laikas: 2010-10-10.

II. Specialioji literatūra

7. Burvytė S. Adaptacija ir jos raiška pradinėje mokykloje. Pedagogika, 2004. T. 73. P. 84.
8. Čėsniėnė I. Nepilnamečių pakartotinio nusikalstamumo rizikos vertinimas. <http://www.nplc.lt/lit/pub/pub048/pub048.pdf>; prisijungimo laikas: 2010-09-19.
9. Dobryninas A. Be kriminologinių žinių pinigų dažnai paleidžiam vėjais. <http://www.krimstud.vu.lt/UserFiles/File/Be%20kriminologiniu%20ziniu%20pinigus%20daznai%20Opaleidziam%20vejais.doc>; prisijungimo laikas: 2010-10-04.
10. Dobryninas A., Sakalauskas G., Žilinskienė L. Kriminologijos teorijos. Vilnius: Eugrimas, 2008. P. 103.
11. Dirgėlienė I., Kiaunytė A. Supervizija Lietuvos socialinio darbo kontekste. Acta Paedagogica Vilnensia: Mokslo darbai. Vilnius, 2005. T. 15.

12. Drakšas R. Baudžiamoji atsakomybė ir jos realizavimo formos. Vilnius: Justitia, 2008. P. 216,217.
13. Dermontas J. Nuteistųjų alternatyvia laisvės atėmimo bausme rehabilitacija. Acta Paedagogica Vilnensia: Mokslo darbai. Vilnius, 2005. T. 15.
http://www.leidykla.eu/fileadmin/Acta_Paedagogica_Vilnensia/15/222-229.pdf; prisijungimo laikas: 2010-06-11.
14. Foucault M. Disciplinuoti ar bausti. Kalėjimo gimimas. Vilnius: Baltos lankos, 1998. P. 285, 300.
15. Gečienienė S. Baudžiamosios justicijos poveikis nepilnamečio asmenybei. Daktaro disertacija. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2002. P. 92.
16. Justickis V. Kriminologija, 1 dalis. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2001. P. 205,215.
17. Justickis V. Kriminologija. Kriminologinis prognozavimas. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2004. P. 426.
18. Justickis, V., Pocius, A. Žudiko socialinės dezadaptacijos raida pagrindiniais jo gyvenimo tarpsniais, 2009. www.mruni.eu/lt/mokslo_darbai/sms/archyvas/dwn.php?id=227241; prisijungimo laikas: 2010-06-15.
19. Kalendra R. Asmenų, nuteistų laisvės atėmimu, nuolatinio ugdymo ir mokymosi prielaidos: Lietuvos aspektas. Santrauka. [http://info.smf.ktu.lt/Edukin/zurnalas/lt/2006-2_\(52\)/summary.html](http://info.smf.ktu.lt/Edukin/zurnalas/lt/2006-2_(52)/summary.html); prisijungimo laikas: 2010-08-15.
20. /red. Kiškis A., Babachinaitė G. Kriminologija. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto leidybos centras, 2010.
21. Leliūgienė I. Žmogus ir socialinė aplinka. Kaunas: Technologija, 1997. P. 23.
22. Lengvinas D., Grosas J. Nuteistų nepilnamečių požiūris į resocializaciją Kauno nepilnamečių tardymo izoliatoriuje pataisos namuose: kiekybinio tyrimo duomenų interpretacija. Tiltai, Nr. 3, 2009. P. 18-19.
23. Liaudinskienė G., Leliūgienė I. Nepilnamečių resocializacija – anachronizmas, utopija ar iššūkis šiuolaikiniams socialiniams mokslams?, 2007,
<http://www.Senoji.vpu.lt/pedagogika/PDF/2007/88/laulel106-115.pdf>; prisijungimo laikas: 2010-06-01.
24. Michailovič I. Baudžiamajame įstatyme numatytų nepilnamečių resocializacijos priemonių taikymas. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2001.

25. Nepilnamečių justicijos programa 2004–2008 m.; <http://www.nplc.lt/sena/nj/dokumentai>; prisijungimo laikas: 2010-10-18.
26. Pakštaitis L. „Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumai Baudžiamajame kodekse, jų taikymo bei tobulinimo problemos“. <http://www.nplc.lt/sena/nj/projektas/metodika.htm>; prisijungimo laikas: 2010-05-05.
27. Pečkaitis J .S.; Justickis V.; Pocius A. Žudiko socialinės dezadaptacijos raida pagrindiniais jo gyvenimo tarpsniais, 2009. www.mruni.eu/lt/mokslo_darbai/sms/archyvas/dwn.php?id=227241; prisijungimo laikas: 2010-06-15.
28. Petkus A. Kriminalinė subkultūra Lietuvos penitencinėse įstaigose. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). – Vilnius, 2006.
29. Piliponytė J. Resocializacijos galimybės Lietuvos įkalinimo įstaigose, 2000. http://www.ku.lt/sociologija/files/2000-1-2-_8_-98-114.pdf ; prisijungimo laikas: 2010-06-10.
30. Prakapas R., Katinaitė R. Nuteistų asmenų resocializacijos lūkesčiai. Socialinis ugdymas. Vilnius, 2006, Nr. 2 (13). P. 80.
31. Vokietijos baudžiamoji teisė ir procesas. www.mruni.eu/mru_lt_dokumentai/katedros/...teises.../vokietijos_bt.doc; prisijungimo laikas: 2010-10-10.
32. Švedas G. Laisvės atėmimo bausmė: baudžiamosios politikos, baudžiamieji teisiniai ir vykdymo aspektai. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003. P. 108,134.
33. Liaudinskienė G. Socioeducational features of specialists’ activity in resocialisation of juvenile delinquents. Summary of the Doctoral Dissertation. Kaunas: KTU, 2005. P. 26.
34. Maslow A. Hierarchy of Needs motivational model. <http://www.businessballs.com/maslow.htm>; prisijungimo laikas: 2010-09-13.
35. Robbins, Stephen P. Organizacinės elgsenos pagrindai. Kaunas: UAB Poligrafija ir informatika, 2003. P. 70.
36. Statt D. The Concise dictionary of Management. London: Routledge, 1991. P. 96.
37. Vasylyonok V. Medico-social aspects of school disadaptation. <http://www.Sciencedirect.com/science?>; prisijungimo laikas: 2010-10-03.
38. Wolfgang M., Figlio R., Sellin T. Delinquency in Birth Cohorts. Chicago: University of Chicago Press, 1972. P. 9.
39. Антонян Ю., Еникеев М., Эминов В. Психология преступника и расследования преступлений. М.: Юристъ, 1996. С. 5.

40. Бербаета И. Психологические детерминанты дезадаптации личности в условиях изоляции. Хабаровск, 2007.
41. Бухарова М. В. некоторые проблемы ресоциализации подростков с девиантным поведением в условиях пенитенциарной системы, 2009. <http://science.ncstu.ru/search>; prisijungimo laikas: 2010-06-10.
42. Бухарова М. В. Критерии анализа процесса ресоциализации подростков в условиях воспитательного учреждения, 2010. <http://science.ncstu.ru/search>; prisijungimo laikas: 2010-06-10.
43. Восторкнутов Н.В. Школьная дезадаптация: основные понятия, пути и средства комплексного сопровождения ребенка с проблемами развития и поведения. Москва. 1998, С. 27.
44. Зритнев В. В. Основные этапы и принципы ресоциализации несовершеннолетних правонарушителей. 2007. <http://science.ncstu.ru/conf/past/2007/11region/theses/03/31.pdf/view>; prisijungimo laikas: 2010-06-08.
45. Пирожков В. Криминальная психология. М. «Ось-89», 2001. С. 18–21.
46. Прошутинский Юрий Станиславович. Психологическая модель адаптации и дезадаптации человека в экстремальных условиях существования: <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/123441.html>; prisijungimo laikas 2010-09-30.
47. Уромова С. Е., Козлова И. А. Анализ содержания комплексной психодиагностики социальной дезадаптации у умственно отсталых подростков. Современные тенденции в развитии комплексной помощи детям с отклонениями в развитии: сборник научных трудов. Нижний Новгород: Федеральное агентство по образованию, 2006. С. 60.
48. Чуфыркин А. Е. Механизмы развития социально-психологической дезадаптации в условиях подросткового кризиса. Современные тенденции в развитии комплексной помощи детям с отклонениями в развитии: сборник научных трудов. Нижний Новгород: Федеральное агентство по образованию, 2006. С. 70–71.

III. Statistinės ataskaitos

49. Kalėjimų departamento prie Teisingumo ministerijos 2009 metų veiklos ataskaita. http://www.kalejimudepartamentas.lt/?item=vkl_at_mt&lang=1; prisijungimo laikas: 2010-10-01.

50. Kalėjimų departamento ir jam pavaldžių įstaigų bei valstybės įmonių 2009 metų veiklos pagrindiniai statistiniai duomenys. http://www.kalejimudepartamentas.lt/?item=vkl_at_mt&lang=1; prisijungimo laikas: 2010-11-05.

IV. Elektroniniai šaltiniai:

51. Asmenybės sutrikimai. <http://www.Sveikas.lt/katalogai/ligos/psichikos-ligos-27/asmenybes-sutrikimai-229/>; prisijungimo laikas: 2010-09-15.
52. Asmenų, grįžusių iš laisvės atėmimo vietų, resocializacija. http://www.elektrenai.lt/go.php/lit/Asmenu_grizusiu_is_laisves_atemimo_vietu/3058; prisijungimo laikas 2008-10-28.
53. Darbas su nuteistaisiais, esančiais regionų pataisos inspekcijų teritorinių padalinių įskaitoje. <http://www.nplc.lt:8000/asis/>; prisijungimo laikas: 2010-11-10.
54. Įdarbintų nuteistųjų skaičius. <http://www.nplc.lt:8000/asis/>; prisijungimo laikas: 2010-11-10; Asmenų, laikomų Kalėjimų departamentui pavaldžiose įstaigose, suvestinė apskaita. <http://www.nplc.lt/sena/stat/atas/prd/asm/asm.htm>; prisijungimo laikas: 2010-11-10.
55. Įkalintieji laisvės atėmimo įstaigose metų pabaigoje. <http://www.Stat.gov.lt/lt/pages/view/?id=1345>; prisijungimo laikas: 2010-11-22.
56. Nusikalstamumas ir teisėsaugos institucijų veikla, 2008. <http://www.Stat.gov.lt/lt/catalog/viewfree/?id=1568>; prisijungimo laikas: 2010-11-24.
57. Nusikalstamumas ir teisėsaugos institucijų veikla, 2009. <http://www.Stat.gov.lt/lt/catalog/viewfree/?id=1858>; prisijungimo laikas: 2010-11-24.
58. Nuteistųjų socialinės rehabilitacijos samprata, tikslai ir formos. <http://www3.mruni.eu/~julius/Socialine%20reabilitacija/socialinereabilitacija.doc>; prisijungimo laikas: 2010-09-10.
59. Projekto „Kompleksinis asmenų, nuteistų bausmėmis nesusijusių su laisvės atėmimu, paruošimas integracijai į darbo rinką“ Nr. VP1-1.3-SADM-02-K-01-032 viešinimas, 2010. http://www.krpi.lt/?pg=6&lang=1&menu_id=73; prisijungimo laikas: 2010-11-26.
60. Socialinės rehabilitacijos tarnybų veikla. <http://www.nplc.lt:8000/asis/>; prisijungimo laikas: 2010-11-05.

ANOTACIJA

Nusikaltėlių socialinė dezadaptacija ir resocializacija

Magistro baigiamajame darbe tiriama, kokie veiksniai lemia nusikaltėlių socialinę dezadaptaciją, kokios resocializacijos priemonės daro didžiausią įtaką nusikaltėlių resocializacijai, o gautų rezultatų pagrindu bus parengtos rekomendacijos, kaip sumažinti nusikaltėlių dezadaptaciją ir padidinti resocializacijos veiksmingumą.

Atlikta anketinė apklausa Vilniaus miesto 2-uosiuose pataisos namuose patvirtino, kad nusikaltėlių socialinę dezadaptaciją lemia ir resocializacijos efektyvumą mažina kriminalinė subkultūra, socialinių ryšių ir profesinių įgūdžių praradimas bei psichologiniai veiksniai. Resocializacijos priemonių taikymo sėkmingumas laisvės atėmimo įstaigoje priklauso nuo mokymosi ir darbo galimybių sudarymo nuteistiesiems, socialinių ryšių išlaikymo bei nusikaltėlių dalyvavimo resocializacijos programose.

Pagrindinės sąvokos: *nusikaltėliai, socialinė dezadaptacija, resocializacija.*

ANNOTATION

Social maladjustment and resocialization of criminals

Master's thesis researches which factors determine social maladjustment of criminals, which resocialization means mostly influence resocialization of criminals; and on the ground of received results there are prepared recommendations how to decrease the maladjustment of criminals and to increase the effectiveness of resocialization.

Questionnaire survey conducted in Vilnius 2nd penitentiary confirmed that criminal subculture, loss of social intercourse and professional skills as well as psychological factors determine social maladjustment of criminals and decreases the effectiveness of resocialization. Successful application of resocialization means in custodial institutions depends on the establishment of studying and working possibilities for convicts, on the maintenance of social intercourse and the participation of criminals in resocialization programs.

Main concepts: *criminals, social maladjustment, resocialization.*

SANTRAUKA

Nusikaltėlių socialinė dezadaptacija ir resocializacija

Nusikaltėlių socialinė dezadaptacija ir resocializacija yra viena iš aktualių Lietuvos socialinių problemų.

Šiame magistro darbe pristatomos dezadaptacijos ir resocializacijos rūšių klasifikacijos, sugrupuojami nusikaltėlių dezadaptacijai ir resocializacijai įtaką darantys veiksniai, išskiriami nusikaltėlių dalyvavimo resocializacijos programose pokyčiai, atskleidžiamos jų vykdymo problemos. Darbe tiriamos nusikaltėlių socialinės dezadaptacijos priežastys ir pateikiamos rekomendacijos taikant konkrečias resocializacijos priemones, kurios praktine prasme gali būti reikšmingos pataisos įstaigų darbuotojams, siekiant nuteistuosius sėkmingai integruoti į visuomenę.

Remiantis moksline literatūra išskirti nusikaltėlių socialinės dezadaptacijos ir resocializacijos mikro ir mezo veiksniai. Atliekant anketinę apklausą siekta iširti asmenų, atliekančių bausmę Vilniaus miesto 2-uosiuose pataisos namuose, dezadaptacijos priežastis ir jų požiūrį į resocializacijos priemones bei išanalizuoti, kokios socialinės pagalbos trūksta nuteistiesiems ir kokios pagalbos jie norėtų sulaukti iš tam tikrų institucijų. Remiantis mokslinės literatūros analize ir atlikto tyrimo rezultatais pasitvirtino iškelta hipotezė, kad nusikaltėlių socialinę dezadaptaciją lemia ir resocializacijos efektyvumą mažina kriminalinė subkultūra, socialinių ryšių ir profesinių įgūdžių praradimas, psichologiniai veiksniai. Resocializacijos priemonių taikymo sėkmingumas laisvės atėmimo įstaigoje priklauso nuo mokymosi ir darbo galimybių sudarymo nuteistiesiems, socialinių ryšių išlaikymo bei nusikaltėlių dalyvavimo resocializacijos programose.

Pagrindinės sąvokos: *nusikaltėliai, socialinė dezadaptacija, resocializacija.*

SUMMARY

Social maladjustment and resocialization of criminals

Social maladjustment and resocialization of criminals is one of the most relevant social problems of Lithuania.

This Master's thesis presents the classifications of maladjustment and resocialization; the factors influencing maladjustment and resocialization of criminals are grouped; the changes of the participation of criminals in resocialization programs are emphasized; their fulfillment problems are revealed. The work researches the reasons of the social maladjustment of criminals and gives recommendations using concrete resocialization means which in practical terms can be significant for the employees of correctional institutions on purpose to integrate convicts into society successfully.

On the ground of scientific literature there were distinguished mikro and mezo factors of the social maladjustment and resocialization of criminals. The purpose of the questionnaire survey was to research the persons who serve their sentence in Vilnius 2nd penitentiary; to find the reasons of maladjustment and their attitude towards resocialization means; to analyze which social aid is necessary for convicts and which aid they would like to get from particular institutions. The analysis of scientific literature and the results of conducted research confirmed the suggested hypothesis that criminal subculture, loss of social intercourse and professional skills as well as psychological factors determine social maladjustment of criminals and decreases the effectiveness of resocialization. Successful application of resocialization means in custodial institutions depends on the establishment of studying and working possibilities for convicts, on the maintenance of social intercourse and the participation of criminals in resocialization programs.

Main concepts: *criminals, social maladjustment, resocialization.*

PRIEDAS

ANKETA

Gerbiamasis,

Maloniai prašome Jus atsakyti į pateiktus klausimus, išrinkti Jums tinkamą atsakymą ir pažymėti. Anketa yra anoniminė, todėl vardo ir pavardės rašyti nereikia. Būkite dėmesingi, sekite nuorodas ties klausimais. Jūsų nuomonė labai svarbi.

Gauti duomenys bus panaudoti Mykolo Romerio universiteto Julijos Rakovskos baigiamajame studijų darbe.

1. Ar Jūs dirbate laisvės atėmimo metu?	<i>(pažymėkite tinkamą atsakymą, prašome atsakinėti į rodykle pažymėtą klausimą)</i> ☐ taip ⇒ 2 klausimas ☐ ne ⇒ 3 klausimas
2. Jei taip, Jūsų manymu, darbas įkalinimo įstaigoje:	<i>(pažymėkite tinkamą atsakymą)</i> ☐ vienintelis pajamų šaltinis ☐ padeda turiningiau praleisti laiką įkalinimo įstaigoje ☐ darbo įgūdžiai padeda išėjus iš įkalinimo įstaigos išgyventi laisvėje ☐ kita (įvardinkite)
3. Jei ne, kodėl nedirbate?	<i>(pažymėkite tinkamą atsakymą)</i> ☐ nėra darbo pagal mano turimą specialybę ☐ tam, kad dirbti trūksta išsilavinimo ☐ dėl sveikatos būklės ☐ nežinau kokį darbą noriu dirbti, nes nieko nemoku ☐ laisvėje nedirbau, todėl ir įkalinimo įstaigoje nenoriu dirbti ☐ kita(įvardinkite)
4. Kokį darbą norėtumėte dirbti?	<i>(pažymėkite tinkamą atsakymą)</i> ☐ gamybos ☐ aplinkos tvarkymo ☐ ūkio tvarkymo

	☐ virtuvėje ☐ kita(<i>įvardinkite</i>)
5. Ar Jūs mokotės laisvės atėmimo metu?	<i>(pažymėkite tinkamą atsakymą, prašome atsakinėti į rodykle pažymėtą klausimą)</i> ☐ taip ⇒7 klausimas ☐ ne ⇒ 8 klausimas
6. Jei taip, Jūsų manymu, mokslas įkalinimo įstaigoje?	<i>(pažymėkite tinkamą atsakymą)</i> ☐ galimybė siekti norimo darbo ☐ prasmingas užsiėmimas, kuris padės lengviau susirasti darbą laisvėje ☐ skatina savigarbos jausmą ☐ padeda nugalėti sunkumus ir nesėkmes ☐ padeda deramai organizuoti savo laiką ☐ kita (<i>įvardinkite</i>)
7 Jei ne, kodėl nesimokate?	<i>(parašykite)</i>
8. Kokių dalykų norėtumėte mokytis?	<i>(pažymėkite tinkamą(us) atsakymą(us)</i> ☐ įgyti aukštąjį išsilavinimą ☐ įgyti vidurinį išsilavinimą ☐ mokytis dirbti kompiuteriu ☐ įgyti profesiją ☐ mokytis užsienio kalbų ☐ nieko nenoriu mokytis ☐ kita (<i>įvardinkite</i>)
9. Ar Jūs dalyvaujate įstaigoje vykdomosiose resocializacijos programose?	<i>(pažymėkite tinkamą atsakymą, prašome atsakinėti į rodykle pažymėtą klausimą)</i> ☐ taip ⇒11 klausimas ☐ ne ⇒ 13 klausimas

10. Jei taip, tai kokiose programose Jūs dalyvaujate?

(pažymėkite tinkamą atsakymą)

Eil. Nr.	Programos pavadinimas
1.	Suaugusiųjų mokymo programa (bendrojo lavinimo programa, profesinio mokymo programa)
2.	Naujai atvykusių į pataisos įstaigą nuteistųjų adaptacijos programa
3.	Nuteistųjų pataisos programa
4.	Integracijos į visuomenę programa
5.	Narkomanijos prevencijos programa (narkomanų reabilitacijos grupė)
6.	Smurto prevencijos programa
7.	Nuteistųjų laisvalaikio užimtumo programa
8.	Asmenų, kuriuos rengiamasi paleisti iš laisvės atėmimo vietos teisinio ir socialinio švietimo programa

11. Jei nedalyvaujate programose, kodėl?	<i>(parašykite)</i>
12. Kokių programų Jums trūksta?	<i>(pažymėkite tinkamą(us) atsakymą(us))</i> ☐ bendravimo įgūdžių šeimoje formavimo ☐ tėvystės įgūdžių formavimo ☐ seksualinio švietimo ☐ pykčio ir emocijų valdymo ☐ dvasinio ugdymo ☐ kūrybinio ugdymo ☐ kita (<i>įvardinkite</i>).....
13. Įvardinkite žmones, su kuriais nutrūko ryšiai Jums būnant įkalinimo įstaigoje?	☐ šeimos nariai ☐ kiti giminaičiai ☐ bendradarbiai ☐ kaimynai ☐ draugai

	☐ įstaigos personalas ☐ kita (įvardinkite).....
14. Ką, Jūsų manymu, reikia daryti, kad šie ryšiai nenutrūktų?	<i>(pažymėkite tinkamus atsakymus)</i> ☐ didinti pasimatymų skaičių su artimaisiais ☐ turėti galimybę dažniau kalbėti telefonu su artimaisiais ☐ kita (įvardinkite).....
15. Jūsų nuomone, per kokį laikotarpį kalinamas žmogus patiria neigiamą kriminalinės subkultūros poveikį?	<i>(pažymėkite tinkamus atsakymus)</i> ☐ kelias valandas ☐ kelias dienas ☐ kelias savaites ☐ kelis mėnesius ☐ kelis metus
16. Ar šioje įkalinimo įstaigoje egzistuoja neformalios elgesio taisyklės, reguliuojančios nuteistųjų elgesį?	<i>(pažymėkite tinkamą atsakymą, prašome atsakinėti į rodykle pažymėtą klausimą)</i> ☐ taip ⇒20 klausimas ☐ ne ☐ kita (įvardinkite)
17. Jei taip, Jūsų manymu, kodėl jos egzistuoja?	<i>(pažymėkite tinkamą atsakymą)</i> ☐ palengvina tarpusavio bendravimą ir supratimą ☐ leidžia saugiau jaustis ☐ padeda užtarnauti pagarbą ☐ padeda lengviau prisitaikyti prie aplinkos ☐ kita (įvardinkite)
18. Kaip Jūs vertinate neformalias nuteistųjų elgesio taisykles?	<i>(pažymėkite tinkamą atsakymą)</i> ☐ vertinu teigiamai ir manau, kad jų reikia laikytis ☐ vertinu teigiamai, bet manau, kad jų laikytis nereikia ☐ vertinu neigiamai ir manau, kad jų laikytis nereikia ☐ manęs tai nedomina ☐ sunku atsakyti ☐ kita (įvardinkite)
19. Ar, Jūsų manymu, administracija pajėgi panaikinti neformalias elgesio taisykles?	<i>(pažymėkite tinkamą atsakymą)</i> ☐ taip

	☐ ne ☐ kita (<i>įvardinkite</i>)
20. Kaip Jūsų manymu, galima panaikinti šias taisykles?	<i>(pažymėkite tinkamą atsakymą)</i> ☐ esant galimybei, apriboti „senbuvių“ įtaką naujai atvykstantiems ☐ esant galimybei, laisvės atėmimo bausmę pakeisti alternatyviomis bausmėmis ☐ esant galimybei, dažniau bendrauti su artimaisiais ☐ kita (<i>įvardinkite</i>)
21 Su kokiomis problemomis susiduriate laisvės atėmimo bausmės vykdymo laikotarpiu?	<i>(pažymėkite tinkamus atsakymus)</i> ☐ materialiniais sunkumais ☐ psichologinėmis problemomis (atskyrimu nuo artimųjų, draugų; laisvės trūkumas) ☐ sunkumais susijusiais su patiriamu fiziniu smurtu ☐ sunkumais susijusiais su patiriamu psichologiniu smurtu ☐ sveikatos problemomis ☐ kita (<i>įvardinkite</i>)
22. Ar Jums yra tekę bendrauti su socialiniu darbuotoju?	<i>(pažymėkite tinkamą atsakymą, prašome atsakyti į rodykle pažymėtą klausimą)</i> ☐ taip ⇒ 26 klausimas ☐ ne ⇒ 27 klausimas
23. Jei taip, kokią pagalbą gavote iš socialinio darbuotojo?	<i>(pažymėkite tinkamą atsakymą)</i> ☐ informacinę ☐ konsultacinę ☐ praktinę ☐ psichologinę, emocinį palaikymą ☐ kita (<i>įvardinkite</i>)
24. Jei ne, kodėl nesikreipiate?	<i>(pažymėkite tinkamą atsakymą)</i> ☐ netikiu, kad padės išspręsti problema(as) ☐ nepasitikiu juo ☐ nežinau kur kreiptis ☐ bijau, kad aplinkiniai laikys mane silpnu ☐ kitą (<i>įvardinkite</i>)

<p>25. Ar Jums yra tekę bendrauti su psichologu?</p>	<p><i>(pažymėkite tinkamą atsakymą, prašome atsakyti į rodykle pažymėtą klausimą)</i></p> <p>☐ taip ⇒ 30 klausimas</p> <p>☐ ne ⇒ 31 klausimas</p>
<p>26. Jei taip, kokią pagalbą gavote iš psichologo?</p>	<p><i>(pažymėkite tinkamą atsakymą)</i></p> <p>☐ informacinę</p> <p>☐ konsultacinę</p> <p>☐ psichologinį, emocinį palaikymą</p> <p>☐ kitą (<i>įvardinkite</i>).....</p>
<p>27. Jei ne, kodėl nesikreipiate?</p>	<p><i>(pažymėkite tinkamą atsakymą)</i></p> <p>☐ nepasitikiu juo</p> <p>☐ netikiu, kad padės išspręsti problemą(as)</p> <p>☐ nežinau kur kreiptis pagalbos</p> <p>☐ bijau, kad aplinkiniai laikys mane silpnu</p> <p>☐ kitą (<i>įvardinkite</i>).....</p>
<p>28. Ar Jums būtų naudinga institucijų, kurios suteikia žinių apie esamas paslaugas, pašalpas, lengvatas ir kitas socialines garantijas, iš įkalinimo įstaigų išėjusiems nuteistiesiems, pagalba?</p>	<p><i>(pažymėkite tinkamą atsakymą)</i></p> <p>☐ taip, tokia pagalba būtų reikalinga</p> <p>☐ ne, pakankamai žinau apie man priklausančias paslaugas ir lengvatas</p> <p>☐ sunku atsakyti</p>
<p>29. Kokią paramą norėtumėte gauti pasibaigus bausmės atlikimo terminui?</p>	<p>☐ piniginė parama (pašalpa)</p> <p>☐ konsultacija dėl skolų suregulavimo</p> <p>☐ informacijos teikimas dėl vykimo į užsienį, siekiant įsidarbinti</p> <p>☐ nemokamas maitinimas</p> <p>☐ galimybė nemokamai mokytis kursuose, siekiant geresnio darbo</p> <p>☐ psichologo konsultacijos</p> <p>☐ teisininko konsultacijos</p> <p>☐ galimybė laikinai apsigyventi</p> <p>☐ nemokama medicininė pagalba</p> <p>☐ kita Jums reikalinga parama (nurodykite).....</p>

30. Kokie svarbiausi poreikiai Jums iškils pasibaigus bausmės atlikimo terminui?	<i>(pažymėkite tinkamus atsakymų variantus)</i> ☐ turėti būstą ☐ turėti darbą ☐ turėti šeimą ☐ turėti draugų ☐ kita (nurodykite).....
31. Jūsų amžius:	<i>(pažymėkite tinkamą atsakymą)</i> ☐ 18-30 m. ☐ 31-40 m. ☐ 41-50 m. ☐ 51-60 m. ☐ 61-70 m. ☐ kita (įvardinkite)
32. Jūsų išsilavinimas:	<i>(pažymėkite tinkamą atsakymą)</i> ☐ aukštasis ☐ aukštesnysis ☐ spec. vidurinis ☐ vidurinis ☐ pagrindinis ☐ pradinis ☐ kita (įvardinkite)
33. Jūsų šeimninė padėtis:	<i>(pažymėkite tinkamą atsakymą)</i> ☐ nesusituokęs ☐ susituokęs ☐ išsiskykęs ☐ nesusituokęs, bet kartu gyvename ☐ našlys
34. Kur Jūs gyvenote prieš atliekant bausmę?	<i>(pažymėkite tinkamą atsakymą)</i> ☐ mieste ☐ kaime

35. Iki įkalinimo įstaigos Jūs:	<i>(pažymėkite tinkamą atsakymą)</i> ☐ turėjote pastovų darbą ☐ dirbote laikinus darbus ☐ nedirbote ☐ mokėtės/studijavote ☐ kita (įvardinkite)
36. Kelintas Jūsų teistumas?	<i>(pažymėkite tinkamą atsakymą)</i> ☐ pirmas ☐ antras ☐ trečias ☐ kita (įvardinkite)
37 Koks Jūsų bausmės atlikimo terminas?	<i>(nurodykite atsakymą)</i>
38. Kiek iš viso laiko Jūs praleidote laisvės atėmimo įstaigose?	<i>(pažymėkite tinkamą atsakymą)</i> ☐ 1-5 metus, ☐ 6-10 metus, ☐ 11-15 metus ☐ 16-20 metų ☐ daugiau kaip 20 metų

Dėkojame už atsakymus.